

Chalupa, Aleš

Hispaniae (Baetica, Hispania Tarraconensis et Lusitania)

In: Chalupa, Aleš. *Římský kult boha Mithry : atlas lokalit a katalog nálezů I*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2023, pp. [293]-326

ISBN 978-80-280-0275-6 (brožováno); ISBN 978-80-280-0276-3 (online ; pdf)

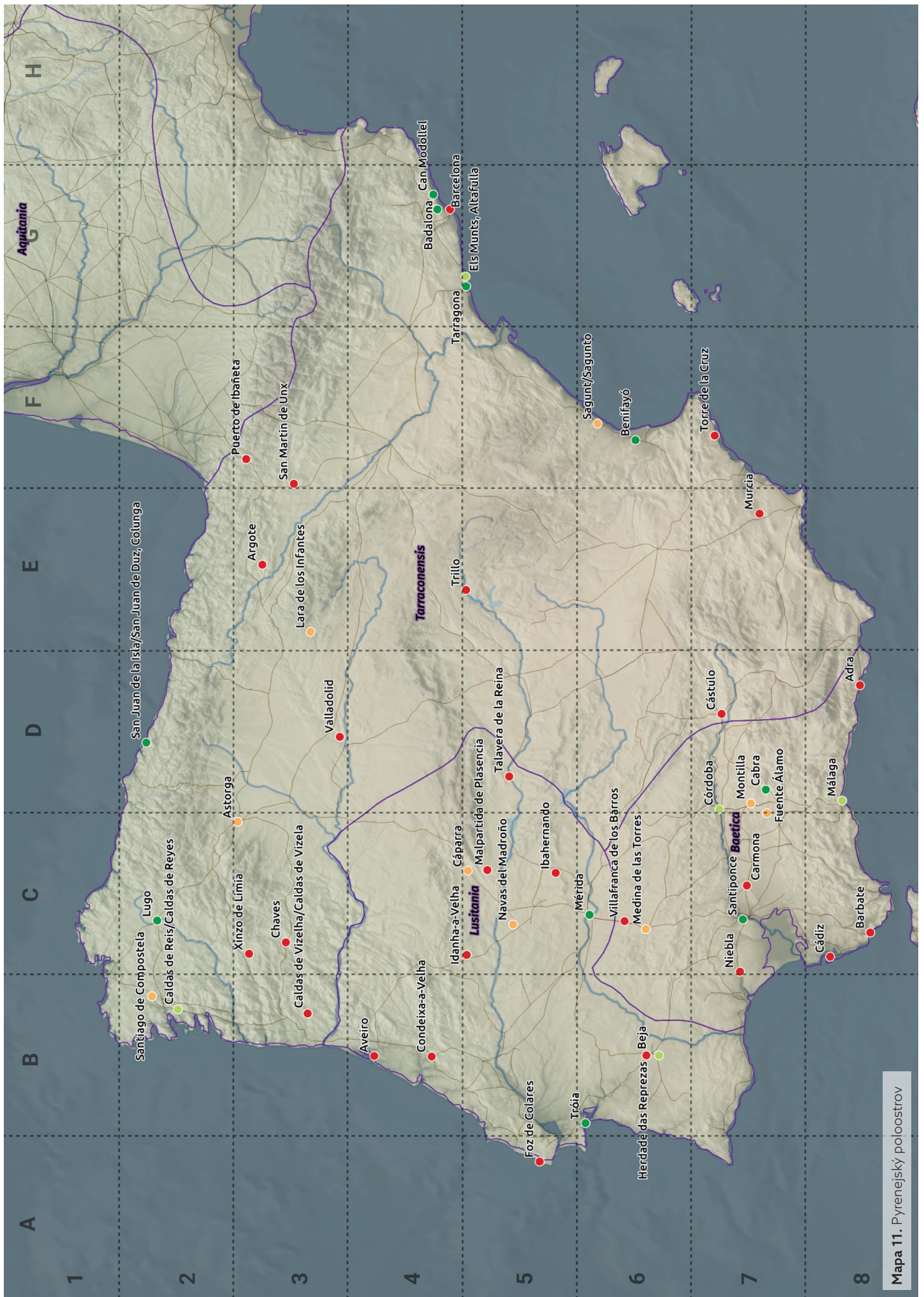
Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78351>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20230704

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

8 HISPANIAE (BAETICA, HISPANIA
TARRACONENSIS ET LUSITANIA)

Mapa 11. Pyrenejský poloostrov

Baetica

Současný název lokality	Antický název lokality	Stát	Typ nálezu
Adra	Abdera	ES	Deska s nápisem (HisEp 6 = <i>CMH</i> FC2.11.01).
Barbate	Baesippo	ES	Fragment oltáře s vyobrazením údajných mithraistických motivů (Beltrán Fortes & Loza Azuaga 1988 = <i>CMH</i> FC.2.09.01).
Cabra	Igabrum/Egabrum	ES	Socha s vyobrazením tauroktonie (<i>CIMRM</i> 771 = García y Bellido 1952 = <i>ROER</i> 33 = Alvar 1981: č. 30 [s. 56] = UEL 11962 = <i>CMH</i> 2.04.01).
Cádiz	Gades/Gadeira/Colonia Augusta Gaditana	ES	Mithraeum (Blanco Freijeiro, García & Bendala Galán 1972).
Carmona	Carmo	ES	Nápis (HisEp 6181 = EDCS-07500086 = <i>CMH</i> 2.06.01).
Córdoba	Corduba/Colonia Patricia Corduba	ES	Mithraeum (Jiménez Hernández & Carrasco Gómez 2012 = <i>CMH</i> FC2.08.01).
Fuente Álamo, Puente Genil		Es	Mithraeum (<i>CMH</i> 02.07.01).
Málaga	Malaca/Municipium Flavium Malacitanum	ES	Oltář s nápisem (<i>CIMRM</i> 767 = <i>ROER</i> 31 = Alvar 1981: č. 29 [s. 56] = HispEp 1602 = <i>CMH</i> 2.05.01).
Medina de las Torres	Contributa Iulia Ugultunia	ES	Nápis (<i>CIL</i> II, č. 1025 = HispEp 850).
Montilla		ES	Bronzová soška Mithry (<i>ROER</i> 32 = <i>CMH</i> FC2.10.01).
Niebla	Ilipula/Ilipla	ES	Kamenný kvádr s náhrobním nápisem (<i>AE</i> 1982, 536 = HD000990 = HispEp 603).
Santiponce	Italica	ES	Reliéf s vyobrazením tauroktonie (<i>CIMRM</i> 769 = <i>ROER</i> 28 = Alvar 1981: č. 26 [s. 56] = <i>CMH</i> 2.02.01).
Villafranca de los Barros	Perceiana	ES	Oltář s vyobrazením údajných mithraistických motivů (<i>CIMRM</i> 770 = <i>ROER</i> 29 = <i>CMH</i> 2.02.02).
			Deska s nápisem (<i>CIMRM</i> 768 = <i>ROER</i> 30 = HD002121 = HispEp 4740 = <i>CMH</i> FC2.02.04); bronzové pečétidlo s nápisem (<i>CIL</i> II, č. 5366 = HispEp 24978 = FC2.02.03).
			Lampy s vyobrazením boha Slunce (García y Bellido 1967: 41 = <i>CMH</i> FC2.07.01).

Současný název lokality	Antický název lokality	Stát	Typ nálezu
Argote		ES	Oltář s nápisem (HisEp 31285 = <i>CMH</i> FC3.21.01).
Astorga	Asturica Augusta/Asturica	ES	Oltář s nápisem (García y Bellido 1968: č. 7 [s. 205–206] = HD14114 = HispEp 18434 = <i>CMH</i> 3.08.01). Nápis (<i>CIMRM</i> 804 = <i>ROER</i> 25 = HispEp 8445 = <i>CMH</i> 3.08.02).
Badalona	Baetulo	ES	Nápis (<i>CIMRM</i> 805 = HD020279 = HispEp 10250 = <i>CMH</i> FC3.14.01).
Barcelona	Barcinona/Colonia Barcino	ES	Podstavec s nápisem (Alvar 1981: č. 19 [s. 54] = HD056736 = HispEp 18050 = <i>CMH</i> 3.02.01).
Benifaïó/Benifayó, Valencia	<i>apud</i> Valentia	ES	Oltář s nápisem (<i>CIMRM</i> 807bis = <i>ROER</i> 23 = Alvar 1981: č. 21 [s. 55] = HD024344 = HispEp 13067 = <i>CMH</i> 3.06.01). Mithraeum (Gómez Serrano 1922a; 1922b).
Caldas de Reis/Caldas de Reyes	Aquae Celenae	ES	Oltář s nápisem (<i>CIMRM</i> 802 = <i>CIMRM</i> II, s. 35 = <i>ROER</i> 27 = HispEp 11965 = <i>CMH</i> 3.11.01).
Can Modolell, Cabrera de Mar	<i>apud</i> Iluro	ES	Oltář s nápisem (<i>AE</i> 1983, č. 628 = HD000119 = HispEp 6813 = <i>CMH</i> 3.01.01.01); oltář s nápisem (HD042846 = HispEp 17663 = <i>CMH</i> 3.01.01.02); oltář s nápisem (<i>AE</i> 1992, č. 1096 = HD053257 = HispEp 17760 = <i>CMH</i> 3.01.01.03). Mithraeum (Pla Perea & Revilla Calvo 2002; Mayer i Olivé 2012: 240–241); fragment oltáře (Romero Mayorga 2016: 171–172, obr. 72–74); fragment nádoby s hadím motivem (Romero Mayorga 2016: 177–179); tři fragmenty desky s nápisem (HD043187 = HispEp 17669); další nálezy (<i>CMH</i> 3.01.02.01– <i>CMH</i> 3.01.01.06).
Cástulo, Linares	Castulo/Municipium Castulonensis	ES	Kostěná spona s ozdobou v podobě lidské hlavy (CER.ES, č. CE01104 = <i>CMH</i> FC3.14.1).
Els Muunts, Altafulla		ES	Mithraeum (Tarrats Bou, Remolà Vallverdú & Sánchez Gil de Montes 2007); oltář (<i>Ibid.</i> , 221 a obr. 9.2); oltář (<i>Ibid.</i> , 221 a obr. 9.3); fragment sochy (<i>Ibid.</i> , 221 a obr. 9.1).
Chaves	Aquae Flaviae	PT	Lampa s motivem hlavy mladíka s fryzskou čapkou (Magalhães Nunes 2016: č. 211 = <i>CMH</i> FC3.24.01).
Lara de los Infantes	Nova Augusta	ES	Oltář s nápisem (EDCS-29200013 = HispEp 25686).
Lugo	Lucus Augusti	ES	Mithraeum (Alvar, Gordon & Rodríguez 2006; Rodríguez Cao & Cordeiro Maañón 2014); oltář s nápisem (<i>AE</i> 2003, 949 = HD045472 = HispEp 24230); oltář s nápisem (<i>AE</i> 2006, 664 = HispEp 25905). Individuální nálezy: <i>graffito</i> na keramickém střepu (Gómez Vila 2009: č. 116 [s. 217] = HispEp 18648 = <i>CMH</i> 3.09.02.01). Nádoba s hadím motivem (Muñoz García-Vaso 1991: 163–164 a obr. 16.1 a 16.2 = <i>CMH</i> 3.09.02.02).
Murcia		ES	Nápis (<i>CIL</i> II, č. 3547 = HispEp 9621).
Puerto de Ibañeta, Roncesvalles	Summus Pyreneus	ES	Nápis (HispEp 19157 = <i>CMH</i> FC3.20.01).
Sagunt/Sagunto	Saguntum/Arse	ES	Fragmenty desky s nápisem (<i>AE</i> 2008, 754 = HispEp 28705 = <i>CMH</i> 3.05.01); mithraeum (viz HispEp 28705).
San Juan de la Isla/San Juan de Duz, Colunga		ES	Oltář s nápisem (<i>CIMRM</i> 803 = <i>CIMRM</i> II, s. 35 = <i>ROER</i> 26 = HispEp 8531).
San Martín de Unx		ES	Nápis (HispEp 19164 = EDCS-10301657).
Santiago de Compostela	Assegonia/Asseconia	ES	Nápis (HispEp 18637 = EDCS-11701141 = <i>CMH</i> 3.10.01).

Současný název lokality	Antický název lokality	Stát	Typ nálezu
Tarragona	Tarraco/Colonia Tarraco	ES	Oltář s nápisem (CIMRM 806 = CIMRM II, s. 35 = ROER 21 = HispEp 9798 = CMH 3.04.01). Mithraeum (CMH FC3.04.02).
Torre de la Cruz/Les Xauxelles, Villajoyosa	<i>apud</i> ant. Alonis	ES	Reliéf s vyobrazením bojujícího medvěda a kance (Belda Domínguez 1946; 1947 = CMH FC3.12.01); reliéf s vyobrazením zápasu lva a býka (Belda Domínguez 1946; 1947 = CMH FC3.12.02).
Trillo		ES	Stéla s nápisem (CIMRM 807 = ROER 24 = HD015570 = HispEp 149 = CMH FC3.18.01).
Valladolid		ES	Mozaika (Wattenberg 1962).
Xinzo de Limia		ES	Oltář s nápisem (CIL II, č. 5621 = CMH FC3.25.01).

Lusitania

Současný název lokality	Antický název lokality	Stát	Typ nálezu
Aveiro	Aviariium	PT	Soška bytosti se lví hlavou (CIMRM 800bis = da Rocha Madahil 1951: 98–102 a obr. 1–3).
Beja	Pax Iulia/Pax Augusta/Colonia Pacensis	PT	Deska s nápisem (CIMRM 801bis = ROER 15 = Edmonson 1984 = HD002830 = HispEp 23699 = CMH 1.03.01).
Cáparra, Oliva de Plasencia	Capera/Municipium Flavium Caparensis	ES	Nápis (CIMRM 801 = HispEp 19009 = CMH FC1.06.01).
Condexa-a-Velha	Conimbriga	PT	Cihla s graffito (Étienne 1978: 19-20 a tab. V = CMH FC1.08.01).
Foz de Colares, Lisboa (Lisabon)	<i>apud</i> Olisipo/Olissippo	PT	Cippus s nápisem (CIMRM 799 = HispEp 21311 = CMH FC1.07.01); cippus s nápisem (CIMRM 800 = HispEp 21312 = CMH FC1.07.02).
Ibahernando, Trujillo	<i>Apud</i> Turgalium	ES	Oltář s nápisem (AE 1967, 203 = HD014470 = HispEp 22596 = CMH FC1.10.01).
Idanha-a-Velha	Igaeditania/Egitania/Civitas Igaeditanorum	PT	Oltář s nápisem (ROER 16 = HD018109 = HispEp 20084).
Malpartida de Plasencia		ES	Fragment oltáře s nápisem (HispEp 24938 = CMH FC1.09.01).

Současný název lokality	Antický název lokality	Stát	Typ nálezu
Mérida	Augusta Emerita	ES	Mithraeum I („Velké mithraeum“, Cerro de San Albin) (CIMRM 772 = CMH 1.01.02); oltář s nápisem (CIMRM 793 = ROER 1 = HispEp 19990 = CMH 1.01.02.01); oltář s nápisem (CIMRM 795 = ROER 6 = HispEp 24228 = CMH 1.01.02.02); oltář s nápisem (CIMRM 794 = ROER 7 = HD030108 = HispEp 19989 = CMH 1.01.02.03); oltář s nápisem (CIMRM 796 = ROER 5 = HispEp 24223 = CMH 1.01.02.04); socha Merkura s nápisem (CIMRM 780/781 = ROER 13 a 2 = HD026829 = HispEp 20018 = CMH 1.01.02.06); socha Caatopata s nápisem (CIMRM 773/774 = ROER 10 a 3 = HD029361 = HispEp 20012 = CMH 1.01.02.07); socha Oceana s nápisem (CIMRM 778/779 = ROER 12 a 4 = HD030114 = HispEp 19991 = CMH 1.01.02.08); socha bytosti se lví hlavou (CIMRM 776 = ROER 8 = CMH 1.01.02.09); socha bytosti se lví hlavou (CIMRM 777 = ROER 9 = CMH 1.01.02.10); fragment sochy světlosoše (CIMRM 775 = ROER 11 = CMH 1.01.02.11); fragmenty reliéfu s vyobrazením tauroktonie (Rodríguez Azcárraga 2006–2007).
			Hlava sochy boha Sarápida (CIMRM 783); socha nahé bohyně Venuše (CIMRM 784 = CMH 1.01.02.12); socha nahé bohyně Venuše (CIMRM 785 = CMH 1.01.02.13); socha Asklépia (CIMRM 786); torzo sochy sedícího Jupitera/Sarápida (CIMRM 787 = ROER 11 = CMH 1.01.02.18); socha stojícího Poseidóna (CIMRM 788 = CMH 1.01.02.17); socha stojící ženské postavy (CIMRM 789); socha stojící ženské postavy (CIMRM 790 = CMH 1.01.02.20); fragment sochy zobrazující bosou nohu u kmene stromu (CIMRM 791 = CMH 1.01.02.16); nápis zmínující Sarápida (CIMRM 792 = HispEp 23932).
			Mithraeum II („Malé mithraeum“, Calle Espronceda) (Barrientos Vera 2001 = CMH 1.01.01); fragment oltáře s vyobrazením stojící postavy (Barrientos Vera 2001: 363, 374-375 a tab. 5a-b = CMH 1.01.01.01); zoomorfni nádoba (Barrientos Vera 2001: 363-365 a tab. 6 = CMH 1.01.01.02); keramická lampa s vyobrazením mužské postavy (Barrientos Vera 2001: 370 = CMH 1.01.01.03); keramická lampa (Barrientos Vera 2001: 370 = CMH 1.01.01.04); drobné nálezy (Barrientos Vera 2001: 370 = CMH 1.01.01.05).
			Individuální nálezy: Podstavec sochy s nápisem (CIMRM 797 = ROER 14 = HispEp 21483 = CMH 1.01.04.02).
			Fragment oltáře s nápisem (CMH 1.01.04.01).
			Fragment sochy lva (CMH 1.01.03.01); levá noha sochy boha Merkura (CMH 1.01.03.02); fragment sošky ležícího Oceana (CMH 1.01.03.03); torzo sochy mužské postavy se lví kůži přes rameno (CMH 1.01.03.04).
			„Kosmogonická mozaika“ z Casa del Mitreo (Blázquez Martínez 1986); reliéf s vyobrazením hostiny (CIMRM 782 = Alvar 1981: č. 11 [s. 53]); oltář s nápisem (CCCA V, č. 186 = HispEp 22051).
Navas del Madroño		ES	Mithraeum (Almagro-Gorbea et al. 2021).
Talavera de la Reina	Cesarobriga	ES	Oltář s nápisem (HispEp 264 = CMH FC1.11.01).
Tróia, Setúbal	apud Caetobriga	PT	Reliéf s vyobrazením tauroktonie a hostiny Mithry a Slunce (CIMRM 798 = ROER 20 = CMH 1.02.01.01). Mithraeum (CMH 1.02.01); keramická lampa s vyobrazením boha Slunce (CMH 1.02.01.02).

8.1 Baetica

[001-Bae] Adra (ant. Abdera) [11 D8]

V archeologickém muzeu provincie Almería (*Museo Arqueológico Provincial de Almería*) se nachází mramorová [001-Bae-001] deska s nápisem¹ (0,175 × 0,505 × 0,06 m), kterou společně pořídili propuštěnec Suavis a správce (*vilicus*) otrockého původu Faustus. Nápis zmiňuje pořízení *lararia* se soškami larů a genia. Na prvním řádku nápisu se nachází písmena C C N, jejichž interpretace je problematická. Dessau je navrhl chápat jako zkratku pro *CC(ais) n(ostris)*,² další autoři se kloní k Hübnerem, editorem *CIL*, navrženému čtení *C(ultorum) c(ollegii)* doplněnému o jméno božstva, jehož jméno začíná na N, například *N(emesis)*.³ López Medinová pak hovoří o variantě *C(auti) C(autopati) n(uminibus)*.⁴ Toto čtení, které by pořízení nápisu situovalo do prostředí Mithrova kultu, je však velmi nepravděpodobné. Nápis zjevně odkazuje na kontext domácnostního kultu larů a geniů, jehož propojení s Mithrovým kultem není v mithraistické epigrafii nikde jinde doloženo. Za těchto okolností je možné nápis vyřadit ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.⁵

[002-Bae] Barbate (ant. Baesippo) [11 C8]

Během stavby domu v Barbate byl v letech 1949–1950 objeven mramorový [002-Bae-001] fragment oltáře s ikonografickými motivy⁶ (0,25 × 0,8 × 0,67 m), ze kterého se zachovala jeho svrchní část s prohlubní a čtyřmi zářezy. Oltář zřejmě plnil funkci podstavce pro jinak nedochovanou sochu. Na lící straně hlavy oltáře se po obou krajích nacházejí dvě rozety v podobě květu obklopeného vavřínovými listy a ve středu mezi nimi vavřínový věnec, ve kterém je umístěna býčí hlava (*bucranium*) a nad ní měsíční srpek a hvězda se šesti paprsky. K věnci uprostřed pak z obou stran směřují hořící pochodně a vytvářejí tak zdání *pedimentu*, štítového nástavce chrámové budovy. Na spodní straně věnce jsou zobrazeny do obou stran směřující stuhy nebo proti sobě se plazící hadi. Souvislost tohoto fragmentu a jeho motivů s Mithrovým kultem hájí Beltrán Fortes a Loza Azuagová,⁷ jiní badatelé však zůstávají skeptičtí. Romero Mayorgová klade zobrazenou symboliku spíše do kontextu kultu bohyně Velké Matky a Attida.⁸ Jaime Alvar pokládá obě navržené možnosti za sporné a fragment oltáře nezahrnuje do svého katalogu mithraistických nálezů z Hispánie.⁹ Na tomto místě se přikláním k Alvarovu závěru a fragment oltáře z Barbate vyřazují ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

[003-Bae] Cabra (ant. Igabrum/Egabrum) [11 D7]

V roce 1952 byla v lokalitě *Fuente de las Piedras*, náležící k obci Cabra, v rozvalinách římské vily¹⁰ nalezena [003-Bae-001] socha s vyobrazením tauroktonie¹¹ (0,93 × 0,96 × 0,35 m), zhotovená z bílého mramoru. Společně s tauroktonní sochou pak byly nalezeny také socha zobrazující boha Dionýsa a fragmenty mramorových sloupů a střešních tašek. Provedení

1) *CIL* II, č. 1980 = D 3604 = HispEp 6 = EDCS-05501678 = *CMH* FC2.11.01.

2) D 3604; akceptováno v EDCS-05501678.

3) López Medina 1996: 192. K tomuto čtení se přiklání i HispEp 6.

4) López Medina 1996: 157–158, kde je za autora tohoto čtení označen profesor Mariner. Autorka bohužel neuvádí žádný odkaz na konkrétní zdroj a zdá se, že její informaci přebírají jak HispEp 6, tak Jaime Alvar (2018: 219), ovšem bez doplnění příslušného zdroje.

5) Ke stejnému závěru se kloní i Alvar (2018: 219). Ve prospěch mithraistického statusu nápisu nehovoří ani jeho předpokládaná datace do druhé poloviny 1. století, viz HispEp 6.

6) Sáez Espligares 1979–1981: 45 a obr. 2 = Beltrán Fortes & Loza Azuaga 1988 = Romero Mayorga 2016: 231–241 a obr. 119–121 = *CMH* FC.2.09.01 = CER.ES, č. CE10923.

7) Beltrán Fortes & Loza Azuaga 1988.

8) Romero Mayorga 2016: 241.

9) Alvar 2018: 216.

10) Tato vila se od doby nálezů nazývá Villa del Mitra, viz stránky tohoto objektu ve španělské Wikipedii, dostupné na: <https://es.wikipedia.org/wiki/Villa_del_Mitra> [22. 9. 2022].

11) *CIMRM* 771 = García y Bellido 1952 = *ROER* 33 = Alvar 1981: č. 30 (s. 56) = UEL 11962 = Romero Mayorga 2016: 211–224 a obr. 104 a 104.1–6 = CER.ES, č. CE013164 = *CMH* 2.04.01.

tauroktonie je standardní, průměrné umělecké kvality a zobrazuje kromě Mithry a býka pouze obvyklá doprovodná zvířata v podobě štíra, hada a psa (ve velmi malém měřítku), bez havrana a obou světloňošů. Monument je na základě provedení a uměleckého stylu datován do posledních desetiletí 2. století. Zda se ve vile nacházelo [003-Bae-M] mithraeum,¹² je nicméně nejisté. Systematický archeologický výzkum v letech 1972–1973 a 1981 nevedl k nálezům žádných architektonických prvků, které by tuto hypotézu podpořily.¹³ Jelikož mithraea situovaná v prostorech soukromých domů a vil jsou známá i z jiných míst v Hispanii nebo Itálii,¹⁴ řadím hypotetické mithraeum z Cabry mezi možné, ale sporné mithraistické objekty.

[004-Bae] Cádiz (ant. Gades/Gadeira/Colonia Augusta Gaditana) [11 C8]

V roce 1897 byly během vykopávek v nekropoli *Puerta de Tierra* v Cádizsku objeveny dva fragmenty [004-Bae-001] nápisu¹⁵ (0,18 × 0,06 × 0,18 m), které jsou dnes pokládány za ztracené. Objevitel a první vydavatel tohoto nápisu, Vera y Chilier, rozpoznal na jeho prvním řádku písmena C a P a před nimi I, které pokládal za fragment písmene M, což jej vedlo k rekonstrukci dedikace ve formě *M(ithrae) C(auto) P(ati) [i(nvicto) Augusto]*.¹⁶ Na dalších řádcích pak identifikoval jméno dedikanta ve formě *Q(uintus) V(ivius) / Man[suetus]* a závěrečnou formuli *sac(rum) e(x) [v(oto) d(at)]*. Louis de Laigue ve stejné době a Emil Hübner o několik let později již ale na prvním řádku nápisu rozpoznali pouhé C, což posléze vedlo k návrhu čtení ve formě *C(aius) / Qu(artus) / Mam[ilia] / sace[rdos]*. Vzhledem ke ztrátě nápisu není možné správnost navržených alternativních čtení rozhodnout. Clauss pokládá čtení představené Verou y Chilierem za nepravděpodobné¹⁷ a ke stejnému závěru se kloní i Jaime Alvar v nejnovějším korpusu mithraistického materiálu z Hispanie.¹⁸ Tento nápis proto vyřazují ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

[005-Bae] Carmona (ant. Carmo) [11 C7]

V roce 1880 byly v Carmoně v místech antické nekropole objeveny a o pět let později i archeologicky prozkoumány prostory *hypogea* později nazývaného, z důvodu nálezů kamenné sochy slona v místě vstupu, jako Sloní hrobka (*Tumba del Elefante*). Odkryté prostory byly obvykle interpretovány jako místo plnící funkci rodinné hrobky. V roce 2012 přišli Jiménez Hernández a Carrasco Gómezová na základě archeoastronomické analýzy těchto prostor s odvážnou hypotézou, že toto *hypogeum* sloužilo po jistou dobu jako [005-Bae-M] mithraeum.¹⁹ Tento závěr však spočívá na značně spekulativní argumentaci, která není v konečném důsledku zcela přesvědčivá a je z velké části založená na argumentaci v kruhu.²⁰ Hypotetické mithraeum z Carmony proto vyřazují ze seznamu relevantních mithraistických objektů.

[006-Bae] Córdoba (ant. Corduba/Colonia Patricia Corduba) [11 D7]

Někdy v letech 1929–1930 získalo archeologické muzeum v Córdobě darem [006-Bae-001] fragment sochy²¹ (0,33 × 0,28 m) z šedého mramoru. Přesné místo jejího nálezů je neznámé,

12) Blanco Freijeiro & García & Bendala Galán 1972.

13) Alvar 2018: 137–139.

14) Viz Rubio Rivera 2010.

15) Vera y Chilier 1897: 56–57 = *BAntFr* 1897: 332–333 (Laigue) = *EE* IX (1913), č. 241 (s. 89) = *HispEp* 6181 = EDCS-07500086 = *CMH* 2.06.01.

16) Vera y Chilier 1897: 56–57.

17) Clauss 1992: 287.

18) Alvar 2018: 141–142. Alvar uvádí hypotetické čtení dedikace ve formě *[D(eo) i(nvicto)] M(ithrae) C(auto) P(ati)*, ve zbývající části nápisu se přidržuje návrhu čtení představeného Verou y Chilierem. Za nejzásadnější problém pokládá Alvar zjevný funerální kontext, ve kterém byl tento nápis spolu s dalšími nalezen, což interpretaci Very y Chiliera do značné míry problematizuje.

19) Jiménez Hernández & Carrasco Gómez 2012. Viz též *CMH* FC 2.08.01. Tuto možnost již před Jiménezem Hernándezem a Carrasco Gómezovou stručně zmínil Muñoz García-Vaso (1997: 173), nicméně bez jakékoli podpůrné argumentace.

20) Podrobnější diskuse viz Alvar 2018: 215.

21) García y Bellido 1971: 142–145 a obr. 18 = UEL 11963 = Romero Mayorga 2016: 209–211 a obr. 103 = *CMH* 2.03.01 = CER.ES, č. CE005783.

obecně se však předpokládá, že jde o produkci jedné z místních sochařských dílen. Fragment, který zobrazuje trup postavy s částmi končetin a záhyby oděvu, byl původně interpretován jako ztvárnění Amazonky nebo bohyně Diany. García y Bellido jej však v roce 1971 navrhl chápat jako zobrazení Mithry během tauroktonie, neboť postoj ztvárněné postavy nápadně připomíná pozici Mithry během tohoto aktu. Argumentaci Garcíi y Bellida pokládám za přesvědčivou, vzhledem ke stavu zchovalosti fragmentu je nicméně obtížné dospět k definitivnímu závěru.²² Fragment sochy z tohoto důvodu řadím mezi pravděpodobné, ale ne zcela jednoznačně potvrzené mithraistické nálezy.

[007-Bae] Fuente Álamo, Puente Genil [11 C7]

V roce 1982 byl v lokalitě *Fuente Álamo* v blízkosti městečka Puente Genil objeven komplex budov, založený v polovině 1. století a soustředěný kolem *nymfea* sloužícího k uctívání místních pramenů. Kromě kultické aktivity komplex fungoval rovněž jako lázně (*balneum*), a to až do poloviny 2. století, kdy byl opuštěn. Na konci 3. století byl potom přestavěn do podoby rozsáhlé pozdně římské vily.²³ Jedna z místností této vily (7 × 4,8 m), označovaná jako č. 10, byla archeology identifikována jako možné [007-Bae-M] mithraeum,²⁴ a to především na základě svého trojsektorového půdorysu (centrální ulička a dva boční mírně vyvýšené přiléhající sektory) a přítomnosti apsidy s výklenkem v zadní stěně. Podlaha místnosti byla vyzdobena černobílou mozaikou s geometrickými motivy. Průkaznou identifikaci těchto prostor jako mithraea však komplikuje několik problémů. Zaprvé, žádný z nálezů učiněných v těchto místech nepotvrzuje jasnou vazbu na římský kult boha Mithry. Zadruhé, pozdní datace fungování hypotetického mithraea v průběhu 4. století je v rozporu s chronologií působení Mithrova kultu v Hispanii, který je v této době na jiných místech již na ústupu. Zatřetí, podlažní mozaika pokrývá celý prostor podlahy, což vylučuje existenci bočních pódíí ve formě pevné struktury. Začtvrté, podlahy v okolních částech vily jsou rovněž opatřeny mozaikovou výzdobu včetně mytologických motivů (např. zobrazení Bakchova triumfu nebo nilotických scén). Žádný ze zobrazených motivů však neodkazuje k Mithrovu kultu a vše nasvědčuje tomu, že obyvatelé vily obraceli svou pozornost k jiným náboženským směrům.²⁵ Hypotetické mithraeum z Fuente Álamo tedy řadím mezi možné, ale sporné mithraistické objekty.

[008-Bae] Málaga (ant. Malaca) [11 D8]

Dnes ztracený [008-Bae-001] oltář s nápisem²⁶ (rozměry neznámé), objevený v Málaze, pořídil *Domino Invicto* muž jménem Lucius Servilius Superatus. Po bocích oltáře se nacházely ikonografické motivy v podobě džbánu a *patery*, obětní misky. Mithraistický charakter nápisu není zcela jistý, jelikož epitet *Dominus Invictus* neumožňuje jednoznačnou identifikaci osloveného božstva jako Mithry. Hypotéza o mithraistickém charakteru tohoto nápisu je někdy podporována zmínkou o zasvěcení oltáře *Deo invicto*, nalezeném v Méridě v lokalitě Cerro de San Albín, který pořídil muž jménem Gaius Camilius Superatus.²⁷ Vzhledem k odlišnému jménu a *praenomenu* je však krajně nejisté, že by se mohlo jednat o jednu a tutéž osobu. Nápis řadím mezi pravděpodobné, ale ne zcela jednoznačně potvrzené mithraistické monumenty.²⁸

22) Alvar 2018: 136.

23) López Palomo 2007; 2013–2014.

24) López Palomo 2007: 153; López Palomo 2013–2014: 337; Romero Mayorga 2016: 161–162; *CMH* 2.07.01.

25) Alvar 2018: 144–145.

26) *CIMRM* 767 = *TMM* II, č. 519 (s. 167) = *ROER* 31 = Alvar 1981: č. 29 (s. 56) = *CIL* II, č. 1966 = *HispEp* 1602 = *CMH* 2.05.01.

27) Viz [010-Lus-M-01-02] níže. Ohledně možné spojitosti s nápisem z Málagy, viz García y Bellido 1967: 40; Alvar 1981: č. 29 (s. 56).

28) Mithraistický charakter nápisu akceptuje Manfred Clauss (1992: 73–74). Alvar (2018: 140) ponechává tuto otázku nerozhodnutou, podotýká však, že použité motivy džbánu a *patery* se poměrně často vykytují i na jiných prokazatelně mithraistických oltářích.

[009-Bae] Medina de las Torres (ant. Contributa Iulia Ugultunia) [11 C6]

Latinský [009-Bae-001] nápis²⁹ známý pouze na základě manuskriptu Rodriga Cary z roku 1686,³⁰ který pořídil Aulus Asellius Threptus Romulensis,³¹ nese na prvním řádku dedikaci v podobě písmen M C I. Emil Hübner, editor druhého svazku *CIL* věnovaného Hispanii, zvažoval čtení ve formě *M(unicipio) C(ontributae) I(uliae)*, nepokládal je nicméně za pravděpodobné (bez udání důvodu). Následně přišel s návrhem chápat koncové I na prvním řádku za fragment písmene P a předložil rekonstrukci dedikace ve formě *M(ithrae) C(au)to [P(ati)]*. Toto čtení by podporovaly paralely v podobě nápisů z Lanchesteru (starověké Longovicium v Británii)³² a Říma.³³ V roce 1971 však Hartmut Galsterer dospěl k závěru, že Hübnerem zavržené čtení *M(unicipio) C(ontributae) I(uliae)* je s největší pravděpodobností správné,³⁴ s odkazem na nápis na mozaice nalezené v Méridě, na kterém je počáteční C A E čteno jako *C(oloniae) A(ugustae) E(meritae)*.³⁵ Galsterer rovněž navrhuje číst koncové D D na čtvrtém řádku nápisu jako *d(ecreto) d(ecurionum)*. Vzhledem ke skutečnosti, že neznáme charakter předmětu, na kterém byl nápis vytesán, se Alvar kloní k opatrnému postoji a nápis ponechává mezi spornými mithraistickými nálezy.³⁶ Při pohledu do Carova rukopisu lze nicméně rozpoznat dvě odlišnosti, které nebyly zahrnuty do verze textu v *CIL* a následně do dalších publikací. První drobností je absence zdvojení v *praenomenu* dedikanta (Caro uvádí *Aselius*, nikoli *Asellius*). Druhou, zásadnější odchylkou, je vynechání slov *ex voto* na třetím řádku nápisu. Pokud je tedy Carem uváděný přepis správný, zvyšuje pravděpodobnost, že šlo o soukromou dedikaci a tím pádem i věrohodnost čtení ve formě *M(ithrae) C(au)to [P(ati)]* nebo *M(ithrae) C(au)to I(nvicto)*. Vzhledem k výše uvedeným interpretačním obtížím nápis ponechávám mezi možnými, ale spornými mithraistickými nálezy.

[010-Bae] Montilla [11 D7]

V roce 1909 byla poblíž Montilly (v lokalitě *El Molinillo*) objevena malá [010-Bae-001] bronzová busta mladíka s fryžskou čapkou³⁷ (0,15 × 0,1 m) a se slunečními paprsky ve vlasech, jejíž místo výskytu je v dnešní době neznámé. Enrique Romero de Torres, který tento nález poprvé v roce 1911 publikoval, se pokusil o identifikaci zobrazené postavy zdržel. Do souvislosti s Mithrovým kultem uvedl sošku García y Bellido ve svém pojednání o orientálních kultech v Hispanii.³⁸ K její mithraistické interpretaci se v nedávné době přiklonila rovněž Claudina Romero Mayorgová.³⁹ Jaime Alvar však tento monument vyřadil ze svého korpusu mithraistických nálezů ze starověké Hispanie, neboť zobrazený mladík má kolem krku amulet nazývaný *bullā*, který není z mithraistické ikonografie znám, vyskytuje se ale na některých ztvárněních Attida.⁴⁰ Tento argument pokládám za přesvědčivý a monument vyřazuji ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

[Geografická poznámka: Montilla byla v dřívějším bádání ztotožňována se starověkou Mundou, místem slavného Caesarova vítězství v jedné z rozhodujících bitev občanské války proti Pompeiovi a jeho příživcům.⁴¹ Dle současného bádání se však Munda nejpravděpodobněji nacházela asi 60 km jihozápad-

29) *CIL* II, č. 1025 = HispEp 850 = *CMH* 2.01.01.

30) Caro 1686, s. 42 (fotokopie díla ve formátu pdf.).

31) Adjektivum *Romulensis* odkazuje na místo Threptova původu, tedy starověkou Hispalis/Colonia Romula, dnešní Sevillu.

32) Viz [017-Bri-001] níže.

33) Viz [Rom-M-19-001] výše.

34) Galsterer 1971: 20, pozn. 38.

35) *CIL* II, č. 492 = HispEp 21511.

36) Martínez Maza & Alvar 2007: 365; Alvar 2018: 132.

37) Romero de Torres 1911: 76 a obr. (s. 77) = *ROER* 32 = Romero Mayorga 2016: 224–226 a obr. 111 = *CMHFC* 2.10.01.

38) *ROER* 32 (s. 40). García y Bellido tento stejný monument zároveň zařadil také do korpusu nálezů týkajících se kultu boha Attida, viz *ROER* 21 (s. 62), viz Alvar 2018: 217.

39) Romero Mayorga (2016: 230) identifikovala zobrazenou postavu jako božstvo Mithra-Sol. Mithraistický charakter artefaktu akceptoval i jinak velmi kritický Manfred Clauss (1992: 74).

40) Alvar 2018: 218.

41) A to i v novější literatuře, viz např. Clauss 1992: 74; Romero Mayorga 2016: 224.

ním směrem od Montilly mezi městy Écija (antické Astigi/Colonia Augusta Firma) a Osuna (antické Urso), nejspíše poblíž městečka Lantejuela v lokalitě nazývané *Cerro de las Camorras*.^{42]}

[011-Bae] Niebla (ant. Ilipula/Ilipla) [11 C7]

Již od 17. století známý [010-Bae-001] kamenný blok s nápisem⁴³ (0,212 × 0,072 m) ze španělského města Niebla byl dlouhou dobu pokládán za epitaf křesťana jménem Fabatus. Tento závěr je podložen výrazy, které se v nápisu objevují a které odkazují k motivu věčného života a nesmrtelnosti duše. Přesné znění nápisu je: *Terrenum corpus caelestis spiritus in me / quo repente suam sedem nunc vivimus illic / et fruitur superis aeterna in luce Fabatus*.⁴⁴ Křesťanský charakter nápisu však zpochybnila Alicia María Cantová a navrhla situovat jej do prostředí orfických mystérií nebo Mithrova kultu.⁴⁵ Její argument, založený na výskytu termínu *lux aeterna*, který klade do souvislosti s mazdaistickými představami, je ale v konečném důsledku velmi slabý. Přímé vazby římského kultu boha Mithry na perskou náboženskou tradici (ať již v této souvislosti mazdaismus znamená cokoli) dnes nejsou obecně přijímány a o tom, jak byl mithraisty pojmán posmrtný život, nevíme s jistotou prakticky nic.⁴⁶ Za těchto okolností může být pohřební nápis z Niebly vyřazen ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

[012-Bae] Santiponce (ant. Italica) [11 C7]

Ze Satinponce, starověké Italiky, pochází několik nálezů, které byly kladeny do souvislosti s působením římského kultu boha Mithry v této oblasti. Prvním, a také jediným prokazatelně mithraistickým monumentem, je v roce 1923 objevený [012-Bae-001] reliéf s vyobrazením tauroktonie⁴⁷ (0,305 × 0,34 × 0,035–0,038 m) z bílého mramoru, sestávající z pěti do sebe zapadajících fragmentů téměř zcela vyplňujících jeho původní plochu. Reliéf je zjevně nedokončený a rozeznatelné jsou pouze základní kontury tauroktonního motivu v podobě Mithry a býka. Důvody, kvůli kterým byla kamenná deska odložena, zůstávají – a nejspíše i nadále zůstanou – neznámé. Dalším možným mithraistickým artefaktem je [012-Bae-002] fragmentárně dochovaný oltář s ikonografickými motivy⁴⁸ (0,23 × 0,15 × 0,11 m), nalezený v rozvalinách amfiteátru v Santiponce. Oltář má čtvercovou základnu a na všech svých čtyřech stranách nese reliéfní výzdobu. Jeho mithraistický charakter byl Garcíou y Bellidem, který jej poprvé publikoval, zdůvodňován právě na základě přítomných ikonografických motivů, které zahrnují: a) na lícni straně zobrazeného býka kráčející směrem doprava; b) na zadní straně zobrazený strom s listy a plody, nejspíše fíkovník; c) na pravé straně motiv pěti obilných klasů; d) na levé straně motiv vinné révy s listy, větvemi a hrozny. Tyto motivy jsou nicméně samy o sobě natolik obecné a nespecifické, což činí jejich možnou souvislost s Mithrovým kultem značně nejistou. Vermaseren akceptoval možný mithraistický charakter oltáře, zároveň však poznamenal, že použitá symbolika by také mohla odpovídat ikonografii Bacchova kultu.⁴⁹ Jaime Alvar pokládá mithraistický charakter oltáře za velmi sporný.⁵⁰ Vzhledem k okolnostem klasifikují tento oltář jako možný, ale sporný mithraistický monument.

42) Ferreiro López & Durán Recio 1984; Grünwald & Richter 2006: 266–267. Viz též DARE 31292.

43) *EE* VIII, č. 80 (s. 380–381) = *AE* 1982, č. 536 = HD000990 = HispEp 603. Tento nápis má svou přímou paralelu v nápisu z italské Capeny (*CIL* XI, č. 3963 = EDR137384) s totožně znějícím epitafem, který pořídila Atilia Marcella, manželka Gaia Clodia Fabata. Ohledně analýzy možné souvislosti mezi těmito dvěma nápisy, viz Fernández Martínez & Carande Herrero 2005.

44) Možný překlad tohoto nápisu zní: „Tělo smrtelné, duše nebeská ve mně dlí. Po návratu do vlastního sídla jsem živ tam stále, já Fabatus, a užívám si blízkosti bohů ve věčném světě.“

45) Canto 1982: 115.

46) Clauss 1992: 257.

47) *CIMRM* 769 = García y Bellido 1950: 365–367 a obr. 11–12 = *ROER* 28 = Alvar 1981: č. 26 [s. 56] = Romero Mayorga 2016: 193–196 a obr. 91 = *CMH* 2.02.01 = CER.ES, č. REP06995.

48) *CIMRM* 770 = García y Bellido 1950: 367–370 a obr. 13–16 = *ROER* 29 = Romero Mayorga 2016: 196–206 a obr. 94 = *CMH* 2.02.02 = CER.ES, č. CE REP04326.

49) Vermaseren v komentáři k *CIMRM* 770. Někteří další badatelé pak oltář přímo označují za mithraisticko-dionýsovský, viz např. Beltrán Fortes & Rodríguez Hidalgo 2004: 167–173.

50) Alvar 1981: 56; 2018: 135. Srov. též Romero Mayorga 2016: 206.

Zbývající dva artefakty je možné vyřadit ze seznamu relevantních mithraistických nálezů. Jedná se o [012-Bae-003] desku s nápisem⁵¹ (0,265 × 0,334 × 0,003 m), složenou ze tří fragmentů nalezených v roce 1931 rovněž v místech starověkého amfiteátru v Santiponce. Deska je zhotovena z bílého mramoru a kromě nápisu nese rovněž vyobrazení dvou chodidel. Nápis o dvou řádcích, který se nachází v prostoru mezi nimi, sestává z písmen Q C C / D I S. První řádek obsahuje s největší pravděpodobností jméno pořizovatele, druhý dedikaci, která byla první vydavatelkou tohoto nápisu, historičkou a epigrafkou Concepción Fernández-Chicarro y de Diosovou, čtena jako *D(eo) I(nvicto) S(oli)* nebo *D(eo) I(nvicto Mithrae) S(oli)*.⁵² Toto čtení je však velmi nepravděpodobné, neboť votivní desky s vyobrazením lidských chodidel jsou z prostředí Mithrova kultu prakticky neznámé,⁵³ byly však běžnou součástí kultu bohyně Nemesis. Dedikaci by potom bylo možné číst jako *D(eae) I(nvictae) S(acrum)*.⁵⁴ Tento návrh je s největší pravděpodobností správný a zmíněný artefakt tedy nevykazuje žádnou spojitost s Mithrovým kultem. Posledním předmětem, který musí být na tomto místě zmíněn, je horní část [012-Bae-004] bronzového pečeti v podobě válce s bustou mladíka a nápisem⁵⁵ *Deo invi(c)to / Mithir(ae) / Secundinus / dat.* V tomto případě se s téměř naprostou jistotou jedná o moderní padělek,⁵⁶ založený na chybném přepisu nápisu na soše zobrazující zrození Mithry ze skály z francouzského Lyonu, starověkého Lugduna v římské provincii Gallia Lugdunensis.⁵⁷ Podobné padělky tohoto druhu se nacházejí například ve Varšavě nebo Bonnu.⁵⁸

[013-Bae] Villafranca de los Barros (ant. Perceiana/Promptiana) [11 C6]

García y Bellido zmiňuje v *ROER* rovněž nález [013-Bae-001] dvou mithraistických lamp ve Villafranca de los Barros, opatřených motivem slunečního božstva s paprscitou čelenkou třímajícího v pravé ruce bič.⁵⁹ Tyto předměty však samy o sobě neprokazují jasnou spojitost s Mithrovým kultem, neboť jde o běžný ikonografický motiv, který se může na lampách objevovat i mimo mithraistický kontext.⁶⁰ Výše zmíněné lampy tedy vyřazují ze seznamu relevantních nálezů.

8.2 Hispania Tarraconensis

[001-Tar] Argote [11 E3]

Z této lokality pochází fragmentárně dochovaný [001-Tar-001] oltář s nápisem⁶¹ (0,4 × 0,23 × 0,2 m), poprvé publikovaný v roce 1974. Oltář nese dedikaci *Iovi et Sol(i)* a pořídil jej muž jménem Antonius (případně Aulus nebo Appius) Porcius Avitus. Mithraistický charakter nápisu je velmi nepravděpodobný.⁶² Nápis patrně spadá do kontextu slunečního kultu zavedeného císařem Aurelianem v 70. letech 3. století.

[002-Tar] Astorga (ant. Asturica Augusta/Asturica) [11 C3]

Z Astorgy, kde se v období antiky rozkládalo starověké město Asturica, pocházejí dva artefakty s možnou spojitostí s římským kultem boha Mithry. Prvním z nich je [002-Tar-001] oltář

51) *CIMRM* 768 = Fernández-Chicarro y de Dios 1951: č. 2 (s. 620) a tab. I.2 = *ROER* 30 = HD002121 = *AE* 1984, č. 506 = Canto 1984: č. 11 (s. 185) a tab. IX, č. 11 = *HispEp* 4740 = *CMH* FC2.02.04.

52) Fernández-Chicarro y de Dios 1951: č. 2 (s. 620). Viz též *ROER* 30.

53) Jediným mithraistickým monumentem, na kterém se vykytuje otisk lidské šlápěje, je doložen na podlažní mozaice z ostijského slépejového mithraea (*Mitreo della pianta pedis*), viz [Ost-M-11-003] výše.

54) Canto 1984: č. 11 (s. 185). Viz též Hornum 1993: č. 223 (s. 278–279).

55) Paris 1914: 2 a obr. 1 = *CIL* II, č. 5366 = *TMM* II, č. 588 (s. 180) = Romero Mayorga 2016: 150, 206–208 a obr. 102 = *HispEp* 24978 = *CMH* FC2.02.03.

56) *TMM* II, č. 588 (s. 180); Alvar 1981: 56 a pozn. 10; 2018: 211–212.

57) Viz [009-Lug-001] níže.

58) Viz Sadurska 1952; 2001: 114–118 a obr. 1 (Varšava); Maionica 1878: 42 a pozn. 31 (Bonn).

59) García y Bellido 1967: 41 = *CMH* FC2.07.01.

60) Alvar 2018: 213.

61) Abásolo & Elorza 1974: 247 a obr. 1 (s. 248) = *HispEp* 31285 = *CMH* FC3.21.01.

62) Alvar 2018: 227.

s nápisem⁶³ (1,30 × 0,46 × 0,21 m), sestávající ze tří hranolovitých těles a objevený v roce 1967. Oltář, který pořídil Claudius Zenobius, *proc(urator) Aug(usti)*, je datován do rozmezí let 212–222 a nese dedikaci *Invicto deo // Serapidi et / Isidi*. První vydavatel tohoto nápisu, García y Bellido, interpretoval *Invicto deo* na první řádce nápisu jako Sarapidův epitet a vylučoval jakoukoli spojitost oltáře s Mithrovým kultem.⁶⁴ Pro tento závěr hovoří i skutečnost, že epitet *invictus* je v souvislosti se Sarápidem doložen i na dalších starověkých nápisech. Jaime Alvar však vznáší dvě námitky, které oprávněnost tohoto závěru přinejmenším zpochybňují. Zaprvé, dedikace *invicto deo* se nachází na hlavici oltáře v odlišném epigrafickém segmentu, což jí významově vzdaluje od osoby Sarápidu na druhém řádku nápisu na vlastním těle oltáře. Zadruhé, pokud by se epitet *invictus deus* vztahoval k Sarápidovi, toto spojení by vytvářelo asymetrii s ohledem na rovněž uvedenou bohyni Ísis, která by se tak na nápisu ocitla bez rozšiřujícího přídomku. Podle Alvara je proto možné, že oltář je spojenou dedikací Mithrovi (uvedeným pouhým epitetem *Invictus deus*) a egyptskému božskému páru.⁶⁵ Tuto argumentaci pokládám za přesvědčivou a oltář řadím mezi možné, ale sporné mithraistické nálezy. Druhým možným mithraistickým monumentem je [002-Tar-002] oltář s nápisem⁶⁶ (rozměry neznámé), známý od 16. století, od 19. století však pokládán za ztracený. Oltář, který kromě nápisu nesl rovněž vyobrazí tři znaků římských legií (*signa militaria*) a dva půlměsíce, nechal pořádit, nejspíše v roce 197,⁶⁷ Quintus Mamilius Capitolinus, (mimo jiné) císařský správce Asturie a Gallicie a velitel sedmé římské legie, a zasvětil jej *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Soli Invicto Libero / Patri Genio praetor(ii)*. Vzhledem k oficiálnímu charakteru nápisu, který je poplatný politicko-náboženské ideologii severovské dynastie, je krajně nepravděpodobné, že je titulem *Sol Invictus Liber* osloven Mithra, a nikoli Neporazitelné Slunce uctívané v rámci veřejného kultu.⁶⁸ Nelze však vyloučit, že byl pod tímto přídomkem chápán některými vojáky sedmé legie, mezi nimiž byl Mithrův kult známý. Tento nápis vyřazují ze seznamu relevantních mithraistických nápisů.⁶⁹

[003-Tar] Badalona (ant. Baetulo) [11 G4]

Z vrcholku *Mont Aguilar* (kat. *turó de Montigalà*) poblíž Badalony pochází původně skalní [003-Tar-001] nápis,⁷⁰ známý již na základě manuskriptu ze 17. století, který byl později v roce 1927 vyřezán a přemístěn do archeologického muzea v Barceloně. Během této manipulace utrpěl mírné poškození. Nápis, dnes zachovaný na kamenné desce (0,87 × 1,17 m), je zasvěcen *Soli D(eo)* a pořídil jej muž jménem Aulus Pompeius (nebo Porcius) Abascantus. S největší pravděpodobností se jedná o dedikaci uskutečněnou v rámci lokálního slunečního kultu, který byl praktikován na skalních návrších,⁷¹ a nápis tak nemá žádnou spojitost s římským kultem boha Mithry.⁷²

[004-Tar] Barcelona (ant. Barcinona/Colonia Barcino) [11 G4]

V roce 1962 byl v základech římské věže na náměstí Ramona Berenguera Velikého (kat. *Plaça de Ramon Berenguer el Gran*) objeven [004-Tar-001] podstavec s nápisem⁷³ (1,67 × 0,76 m), který *K(auti) deo* pořídil Lucius Valerius Monteius. Způsobem psaní – počáteční *K* ve slově *K(autes)* namísto jinde obvyklého *C(autes)* – vykazuje podobnost s nálezy z blízkého Can

63) García y Bellido 1968: č. 7 (s. 205–206) = AE 1968, č. 232 = HD14114 = HispEp 18434 = CMH 3.08.01.

64) García y Bellido 1968: 206.

65) Alvar 2018: 181.

66) CIMRM 804 = CIL II, č. 2634 = D 2299 = TMM II, č. 522 (s. 167) = ROER 25 = Romero Mayorga 2016: 223–224 = HispEp 8445 = CMH 3.08.02.

67) Alföldy 1969: 90–92. Druhou, ale spíše nepravděpodobnou, možností je, že nápis pochází až ze třicátých let 3. století, viz např. Fita 1903: 209.

68) Dias 1986.

69) Alvar 1981: 55; 2018: 182; Clauss 1992: 281–282;

70) CIMRM 805 = ROER 22 = TMM II, č. 524 (s. 167) = Torre Amat 1906 = CIL II, č. 4604 = AE 1908, č. 4 = HD20279 = HispEp 10250 = CMH FC3.14.01.

71) Tarradell 1980: 39.

72) Clauss 1992: 282; Alvar 2018: 222.

73) Serra Ràfols 1965: 23–24 a obr. 9 = Alvar 1981: č. 19 (s. 54) = HD056736 = HispEp 18050 = CHM 3.02.01.

Modollelu⁷⁴ a patrně odráží lokální mithraistickou tradici rozšířenou v místech dnešního regionu Maresme.

[005-Tar] Benifaió/Benifayó, Valencia (*apud* ant. Valentia) [11 F6]

V roce 1922 byl v napajedle u dnes již neexistujícího pramene *Font de Mussa*⁷⁵ v Benifaió poblíž Valencie objeven [005-Tar-001] oltář s nápisem⁷⁶ (0,66 × 0,38 × 0,4 m), který *Invicto / Mithrae* pořídil Lucanus, *ser(vus)*.⁷⁷ Již od roku 1922 se spekulovalo o existenci [005-Tar-M] mithraea v Benifaió, pravděpodobně na základě nálezů architektonických prvků a jámy s ohořelými kostmi v blízkosti místa objevu oltáře.⁷⁸ Mithraeum samotné však nebylo doposud nalezeno a archeologicky odkryto a jeho existence tak zůstává pouhou hypotézou.⁷⁹ V nedávné době však byly během vykopávek v blízkosti místa nálezů oltáře z roku 1922 odkryty základy několika římských vil. V jedné z nich byla objevena místnost s částečně dochovanou podlažní mozaikou v podobě černobílých geometrických a rostlinných motivů s centrálním medailonem z barevných *tesser* zobrazujícím pastýře Fausta a Faustula před jeskyní, kde vlčice kojila Romula a Rema.⁸⁰ Blízkost vily, kde mohl být kult Mithry praktikován členy její domácnosti (jak může dokládat i dedikace pořízená Lucanem, jedním z otroků), hypotézu o možné existenci mithraea v Benifaió podporuje, zvláště za situace, kdy lze doložit výskyt mithraeí v soukromých vilách i na dalších místech starověké Hispanie a Itálie. Hypotetické mithraeum z Benifaia tak řadím mezi možné, ale sporné mithraistické objekty.

[006-Tar] Caldas de Reis/Caldas de Reyes (ant. Aquae Celenae) [11 B2]

Někdy před rokem 1866 (přesné okolností a místo nálezů jsou neznámé) byl v Caldas de Reis objeven poškozený kámen s fragmentárním [006-Tar-001] nápisem⁸¹ (rozměry neznámé), který sestával z doposud viditelných písmen CAV / TI / NTO. Manuel Murguía, který tento nápis publikoval, se nepokusil o jeho rekonstrukci a bohužel neuvádí ani jeho faksimilii, což interpretaci nápisu značně komplikuje. Emil Hübnér v *CIL* situoval nápis do prostředí Mithrova kultu a navrhl čtení *Cauto Pati*. Cumont a po něm rovněž Vermaseren a García y Bellido nápis rekonstruuji jako *cau/ti ... / [A]nto[nius]*. Vzhledem ke skutečnosti, že nápis je dnes pokládán za ztracený, jej řadím mezi pravděpodobné, ale ne zcela jednoznačně potvrzené mithraistické nálezy.

[Geografická poznámka: Cumont v *TMM II* a Vermaseren v *CIMRM* uvádějí chybně jako místo nálezů tohoto oltáře antické město Iria Flavia. García y Bellido (1967: 39, pozn. 1) na tento omyl správně upozorňuje, sám pak ale jako antický název pro Caldas de Reis uvádí Aquae Calidae.⁸² Podle dnešních poznatků je Caldas de Reis s největší pravděpodobností totožné s antickým městem Aquae Celenae, viz DARE 36181.]

74) Viz [008-Tar-001], [008-Tar-002] s [008-Tar-003] níže.

75) Podrobnější informace ohledně této lokality a jejího archeologického průzkumu viz Bonet Rosado 2004.

76) Gómez Serrano 1922a; 1922b = *CIMRM* 807bis = *ROER* 23 = Alvar 1981: č. 21 (s. 55) = HD024344 = HispEp 13067 = Romero Mayorga 2016: 163–163 = *CMH* 3.06.01.

77) Joseph Corell (1997: 235–236) vyslovil hypotézu, že *servus* v tomto případě označuje služebníka Mithry a nikoli sociální status nositele. Jaime Alvar (2018: 174) však, dle mého soudu správně, podotýká, že výskyt pouhého *nomina* ve formě Lucanus je spíše slučitelný s obecným vyjádřením otrockého stavu pořizovatele nápisu.

78) Gómez Serrano 1922b. Mithraeum v Benifaió uvádí ve svém seznamu mithraistických nálezů i Manfred Clauss (1992: 75), ovšem bez dalších podrobností nebo odkazů na konkrétní literaturu.

79) Bonet Rosado 2004: 31.

80) Abad Casal 2014 = *CMH* 3.06.02–03. Tento motiv samotný nenese žádnou jasnou spojitost s Mithrovým kultem (Abad Casal 2014: 81), Jaime Alvar (2018: 174, pozn. 97) však poukazuje na potenciálně zajímavou analogii mezi Faustem a Faustulem, dvěma bratry, ztvárněnými u jeskyně, kde vlčice kojí Romula a Rema, a Cautem a Cautopatem, bratry, kteří asistují Mithrovi při jeho oběti býka v jeskyni.

81) *CIMRM* 802 = Murguía 1866: č. 16 (s. 561) = *CIL* II, č. 5635 = *TMM II*, č. 513 (s. 166) = *ROER* 27 = HispEp 11965 = *CMH* 3.11.01.

82) Po něm přebírá antický název této lokality jako Aquae Calidae rovněž Manfred Clauss (1992: 73).

[007-Tar] Caldas de Vizelha/Caldas de Vizela (ant. Oculis/Oculus Calidarum) [11 B3]

Z Caldas de Vizelha v Portugalsku pochází dnes již ztracený [007-Tar-001] kamenný blok s nápisem⁸³ (rozměry neznámé) zaplňujícím všechny jeho čtyři boční strany. Mezi řadou božstev polyteistického panteonu, která nápis zmiňuje, se objevuje rovněž dedikace *Soli / Lunae* (ř. 4–5). Přestože Cumont původně tento nápis zařadil do svého korpusu mithraistických nápisů, později jeho spojitost s Mithrovým kultem správně vyloučil.⁸⁴

[008-Tar] Can Modolell, Cabrera de Mar (*apud* ant. Iluro) [11 G4]

Z archeologického naleziště *Can Modolell*, nacházejícího se v blízkosti městečka Cabrera de Mar, pochází několik možných mithraistických nálezů, jejichž interpretace je vzájemně závislá. V roce 1974 byl během opravy silnice nalezen [008-Tar-001] malý oltář s nápisem⁸⁵ (0,105 × 0,07 × 0,055 m), který *K(auti) d(eo)*⁸⁶ pořídil Lucius Petreius Victor, obchodník s česnekem (*aliarius*).⁸⁷ Na šestém řádku nápisu se potom nacházejí písmena D K M, jejichž nejpravděpodobnější čtení zní *d(eo) K(auti) M(ithrae)*. Sinner a Revilla Calvo nicméně poznamenávají, že čtení K jako *K(autes)* nemá jasnou paralelu, a podotýkají, že by se v těchto případech mohlo jednat o některé z lokálních božstev.⁸⁸ V roce 1983 byl v Can Modolell nalezen [008-Tar-002] fragment hlavy válcovitého oltáře z narůžovělého vápence s nápisem⁸⁹ (výška 0,104 m, průměr 0,3 m), který je rekonstruován jako *K(auti) V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito)*. Jako poslední byl v roce 1987 v severní části kryptoportika, tvořícího součást římské vily, objeven [008-Tar-003] malý válcovitý oltář s nápisem⁹⁰ (výška 0,155 m, průměr 0,07 m), který nese dedikaci *K(auti) v(otum)* a který pořídili *Successus* a *Elaine, (servi) Caesaris*.

Všechny tyto nápisy jsou datovány do poloviny 2 století, a to v závislosti na dosavadních poznatcích o šíření Mithrova kultu v provincii Hispania Tarraconensis, který měl do oblasti Maresme doputovat z Méridy v provincii Lusitania. Situaci však komplikuje chronologický kontext, ve kterém komplex římských budov v Can Modolellu fungoval. Místo bylo objeveno náhodně v roce 1974 a následně se stalo cílem několika sezón archeologických vykopávek, z nichž ty skutečně v roce 1999 stanovily přehlednou planimetrii lokality v té podobě, v jaké ji známe nyní. Poslední vykopávky v roce 2011 dosáhly severní hranice lokality a potvrdily absenci dalších římských staveb v okolí komplexu. Archeologický komplex v *Can Modolell* je tvořen různými stavbami, které jsou interpretovány buďto jako římská zemědělská vila sestávající z několika objektů, nebo jako posvátný okrsek, který může mít svůj počátek dokonce v pozdním iberském období. Nezdá se však, že by mezi iberskými a vrcholně císařskými pozůstatky existovala jasně patrná funkční a/nebo prostorová kontinuita. Celá plocha komplexu zaujímá plochu přesahující 1000 m², ze které je archeologicky prozkoumáno asi 350 m². Nejstarší římské nálezy pocházejí z augustovského období, ale nejsou provázeny stavební činností. Vznik římských staveb spadá do období vlády císařů Tiberia a Claudia a lze jej klást do souvislosti s přestavbou blízkého města Iluro a jeho povýšením na *municipium*. Někdy v průběhu 3. nebo 4. století byly budovy komplexu opuštěny, došlo k jejich zřícení a prostor byl následně zasypán zeminou, na které v 5. století vyrostly nové stavby.

83) *CIL* II, č. 520 = *TMM* II, č. 520 (s. 167) = *HispEp* 8231 = *CMH* FC3.23.01.

84) *TMM* I, s. 260, pozn. 3. Viz též Alvar 2018: 228.

85) Mariner 1979 = *AE* 1983, č. 628 = *HispEp* 6813 = HD000119 = *CMH* 3.01.01.01.

86) Mariner (1979) navrhoval čtení dedikace jako *K(autopati)*. Na základě nápisů z Lanchesteru [017-Bri-001], Říma [Rom-M-19-001] a Medina de las Torres [009-Bae-001] (čtení tohoto nápisu a jeho mithraistický status jsou nicméně nejisté) však můžeme usuzovat, že *Cautopates* byl obvykle zkracován jako CP (případně KP).

87) Toto čtení je možné preferovat před *vic/tor ale/arius* (tedy „vítěz v kostkách“), které navrhl Mariner (1979). Písmeno I ve slově *aliarius* je jasně patrné a chápání tohoto slova jako „obchodník s česnekem/pěstitel česneku“ se za těchto okolností jeví jako pravděpodobnější varianta, viz *AE* 1983, č. 628.

88) Sinner & Revilla Calvo 2017: 275, pozn. 26.

89) *HispEp* 17663 = HD 42846 = *CMH* 3.01.01.02.

90) *AE* 1992, č. 1096 = *HispEp* 17760 = HD53257 = *CMH* 3.01.01.03.

Kromě výše uvedených oltářů zasvěcených Cautovi pocházejí z *Can Modolellu* rovněž doklady úcty projevované dalším božstvům: Neptunovi⁹¹ a možná rovněž některé bohyni.⁹² Tyto dedikace potvrzují sakrální využívání prostor již minimálně od doby vlády flaviovské dynastie. V polovině 2. století byl komplex opatřen monumentálním vchodem s kryptoportikem, ve kterém mohlo být situováno [008-Tar-M] mithraeum. Není přitom jasné, zda se v prostorech komplexu těšil Mithra výhradní úctě a přeznačil předchozí zde fungující kultury, nebo byl pouze jedním z plurality božstev, která zde byla v průběhu 2. století uctívána. Mithraeum však v každém případě nebylo dosud archeologicky zachyceno a jeho existence tedy prozatím zůstává pouhou hypotetickou možností. Z nálezů z prostoru vily a kryptoportika, u kterých se předpokládá jejich možný mithraistický původ, patří [008-Tar-M-001] horní část oltáře s vyobrazením hlav dvou mladíků⁹³ (0,23 × 0,73 m), které jsou interpretovány jako vyobrazení světloonošů nebo Slunce a Luny; [008-Tar-M-002] fragmenty keramických nádob s hadím motivem;⁹⁴ [008-Tar-M-003] tři fragmenty desky s nápisem⁹⁵ s možnou dedikací Cautovi; [008-Tar-M-004] další nálezy zahrnující fragmenty nápisů, oltářů a soch.⁹⁶ Ve všech případech je však jejich návaznost na Mithrův kult nejistá a tyto monumenty proto řadím mezi možné, ale sporné mithraistické nálezy.

[009-Tar] Cástulo, Linares (ant. Castulo/Municipium Castulonensis) [11 D7]

Z Cástula pochází [009-Tar-001] kostěná spona s motivem lidské hlavy⁹⁷ (výška 0,02 m, délka 0,09 m, šířka 0,015 m, váha 2,68 g), která je v katalogu CER.ES interpretována buďto jako vyobrazení ženské postavy s účesem charakteristickým pro 1. století, nebo jako zobrazení mužské postavy, patrně kněze některého z východních mysterijních náboženství (*la representación de algún sacerdote de alguna religión misteriosa oriental*) s členkou nebo mitrou na hlavě. Druhá z těchto navržených možností je nicméně zcela arbitrární a artefakt samotný neposkytuje žádnou indicii, která by jej bezpečně situovala do kontextu Mithrova kultu.⁹⁸ Předmět tak může být vyřazen ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

[010-Tar] Els Munts, Altafulla [11 G5]

Dvanáct kilometrů severně od Tarragony se na pevninském výběžku při pobřeží Baleárského moře, v místě nazývaném Els Munts poblíž Cabrera de Mar, nachází jedna z největších a nejhonosnějších vil objevených na území bývalé římské provincie Hispania Tarraconensis. Její pozůstatky byly zřejmě známy již od 17. století, se systematickým archeologickým výzkumem se ale započalo až v polovině 20. století. Na základě archeologických dat a nápisné evidence můžeme usoudit, že vila byla postavena na samém počátku 2. století a jejím majitelem byl, alespoň v polovině tohoto století, Gaius Valerius Avitus, který byl do Tarraca vyslán císařem Antoninem Piem a vykonával zde funkci *duumvira*. Během vykopávek v letech 2004 a 2005 byla jižně od již předtím objeveného *triclinia* a *ambulatoria* spojujícího přímořské lázně se zbytkem vily objevena stavba, která svým architektonickým plánem odpovídá [010-Tar-M] mithraeu.⁹⁹ Mithraeum bylo improvizovaně zasazeno do již fungujícího komplexu, určení přesné doby jeho založení však není možné. S největší pravděpodobností se tak stalo koncem první poloviny 2. století. Je velmi pravděpodobné, že se jednalo o soukromé mithraeum významného císařského úředníka, které sloužilo potřebám členů rodiny majitele, včetně jeho otroků a propuštěnců. Konec kultického fungování prostor mithraea pak spadá do období kolem roku 234, kdy došlo k zanesení odvodňovacích kanálů.¹⁰⁰ Budova samotná se pak

91) AE 1987, č. 729 = HD012380 = HispEp 17761 = CMH 3.01.03.04.

92) AE 1983, č. 629 = HD000116 = HispEp 6814 a 17664 = CMH 3.01.02.12.

93) Romero Mayorga 2016: 171–172 a obr. 72–73 = CMH 3.01.01.04.

94) Romero Mayorga 2016: 177–179 = CMH 3.01.01.05.

95) HD043187 = HispEp 17669 = CMH 3.01.01.06.

96) CMH 3.01.02.01–CMH 3.01.02.11.

97) CER.ES, č. CE01104 = CMH FC3.14.1.

98) Alvar 2018: 224.

99) Tarrats Bou, Remolà Vallverdú & Sánchez Gil de Montes 2007 = CMH 3.03.01.01.

100) Vila samotná pak byla kolem roku 275 do značné míry poškozena velkým požárem a následně opuštěna.

zhroutila ve druhé polovině 4. století. Půdorys mithraea je stále jasně patrný, i když utrpěl velké škody rabováním stavebního materiálu a polnohospodářskou činností v následujících staletích. Zdá se, že podlaha ústřední místnosti byla v porovnání s přístupovou předsíní zapuštěna do země, snad se záměrem zdůraznit její jeskyňovitý charakter. Ústřední místnost se svými rozměry 30 × 8 m patří k největším archeologicky identifikovaným mithraeím vůbec. Po bocích ústřední síně se nacházela obvyklá pódia vysoká 0,6 m, ze kterých se dochovalo pouze levé. Mezi pódii vedla centrální ulička o rozměrech 26 × 3,6 m, v jejímž středu se nacházel podstavec pro sochu a fragment blíže neidentifikovatelného sousoší. Zbytky některých kvádrů na podlaze naznačují, že střední část stropu podpírala řada sloupů, které sloužily k rozdělení „jeskyně“ do sedmi sektorů. Místnost mithraea měl freskovou výzdobu stěn, ve které převládala červená barva. Uprostřed pódii byla na levé straně nalezena čtyřhranná nádoba a na pravé straně kruhová nádoba s odtokem, které patrně představují zvláštní variantu obvyklých výklenků nacházených v bočních stěnách pódii mnoha mithraeí. V prostoru před zadní stěnou ústřední místnosti se potom nacházel oltář trojúhelníkového půdorysu. Z nálezů učiněných v prostorách mithraea je možné zmínit [010-Tar-M-001] dva anepigrafické oltáře,¹⁰¹ nalezené v rozích pódii na začátku centrální uličky, které nejspíše sloužily jako podstavce pro sochy Cauta a Cautopata (dedikační nápisy na nich mohly být pořízeno barvou), a [010-Tar-M-002] fragment sochy¹⁰² zobrazující stojící postavu, vedle které s nachází torzo mužské postavy. Její spojitost s mithraem je však nejasná.

Žádný z nálezů neprokazuje jasnou souvislost s Mithrovým kultem, architektonický plán, umístění podstavců pro sochy na počátku pódii a přítomnost nádrží ve středové části pódii však tento závěr silně podporují. Mithraeum v Els Munts proto řadí mezi pravděpodobné, ale ne zcela jednoznačně potvrzené mithraistické objekty.

[011-Tar] Chaves (ant. Aquae Flaviae) [11 C3]

Z míst, kde se v období římské říše nacházelo město Aquae Flaviae, pochází fragment [011-Tar-001] lampy s motivem hlavy mladíka ve fryžské čapce¹⁰³ (0,06 × 0,07 × 0,14 m), který byl v některých případech identifikována jako Mithra.¹⁰⁴ Tento závěr však prakticky vylučuje vyobrazení rohu hojnosti na fryžské čapce na hlavě mladíka.¹⁰⁵ Tento motiv není v mithraistické ikonografii s Mithrou nikdy spojován, známe však několik exemplářů, kdy se tento předmět nachází na ztvárněních boha Attida. Z tohoto důvodu je možné fragment této lampy vyřadit ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

[012-Tar] Lara de los Infantes (ant. Nova Augusta) [11 E3]

Z Lara de los Infantes, které snad odpovídá místu, kde se v období antiky nacházelo městečko Nova Augusta, pochází [012-Tar-001] oltář s nápisem¹⁰⁶ (0,3 × 0,17 m), který *S(oli) I(nvicto) D(eo)* nechal někdy na přelomu 2. a 3. století zasvětit muž jménem Valerius Saturninus. S největší pravděpodobností se jedná o dedikaci, která nemá žádnou spojitost s Mithrovým kultem a spadá mezi projevy úcty projevované některému z na Mithrovi nezávislých slunečních božstev.¹⁰⁷ Nápis řadím mezi možné, ale sporné mithraistické nálezy.

[013-Tar] Lugo (ant. Lucus Augusti) [11 C2]

V roce 2003 byly během rekonstrukce *Pazo de Montenegro*, nacházející se na náměstí Pia XII., objeveny pozůstatky římského domu postaveného na počátku 3. století, který s největší

Na počátku 4. století došlo k obnově některých prostor, svou předchozí rozlohu a majestátnost však již nikdy nezískala.

101) Tarrats Bou & Remolà Vallverdú & Sánchez Gil de Montes 2007: 221 a obr. 9.2–3.

102) Tarrats Bou & Remolà Vallverdú & Sánchez Gil de Montes 2007: 221 a obr. 9.1 = CMH 3.03.01.02.01.

103) Magalhães Nunes 2016: č. 211 = CMH FC3.24.01.

104) Magalhães Nunes 2016: 78 (navzdory skutečnosti, že zobrazená postava je identifikována jako ženská).

105) Alvar 2018: 229.

106) HispEp 25686 = CMH FC3.22.01.

107) Alvar 2018: 227–228.

pravděpodobností sloužil jako příbytek velitele oddílu sedmé římské legie pověřeného udržováním pořádku a obranou města. Archeologické vykopávky následně ukázaly, že jedna z místností tohoto domu sloužila, nejspíše v letech 250–350, jako [013-Tar-M] mithraeum.¹⁰⁸ Dům byl kolem roku 260 částečně zničen v důsledku přestavby městských hradeb, z nálezů mincí však můžeme usoudit, že navzdory tomuto zásahu mithraeum fungovalo ještě dalších 60–90 let. Ústřední místnost mithraea, orientovaná přibližně v ose sever-jih, byla 15,7 m dlouhá a 7 m široká, s centrální uličkou, po jejíž bocích bylo umístěno pět stejně vzdálených pilířů neurčité výšky. Pilíře mohly sloužit buďto jako podpěra střechy, nebo opěry pro nedochované boční lavice. K ústřední místnosti přiléhalo několik dalších prostor, které s fungováním mithraea zřejmě souvisely a plnily funkci připraven a úložiště kultického náčiní. Apsida v zadní stěně místnosti, kde byla umístěna tauroktonie, se nedochovala, stejně jako vchod, který byl obvykle situován do stěny proti ní. V prostorách mithraea byly nalezeny následující předměty: [013-Tar-M-001] oltář s nápisem¹⁰⁹ (0,935 × 0,363 × 0,235 m), který *Deo / invic(to) / Mithrae* pořídil Gaius Victorius Victorinus, centurion sedmé legie, na počest místní vojenské posádky a svých propuštěnců Victoria Secunda a Victoria Victora. Na základě použitého epithetu sedmé legie *Antoniana* je nápis možné datovat do rozmezí let 212–218; [013-Tar-M-002] fragment (patrně) oltáře s nápisem¹¹⁰ (0,35 × 0,6 × 0,25 m), na kterém jsou rozpoznatelná pouze písmena IO na prvním řádku, SACE na druhém, LUS na třetím a IT na čtvrtém. Čtení navržené HispEp ve formě [---] / *Iov[---]* / *sacer[---]* / *Lusi[---]* / *it[---]*, kritizuje Alvar jako nepravděpodobné, neboť koncová písmena V, R a I na prvním, respektive druhém a třetím řádku, nejsou viditelná. Nápis může zmiňovat jak slovo začínající na *sacer-* (*sacerdos*, *sacerdotium* atd.), tak *sacellum*. Slovo začínající na *Lus-* se může týkat jména provincie, vlastního jména (např. Lusidius nebo Lusitanus) nebo rituálu *lustratio*. V současné podobě nelze znění nápisu jednoznačně rekonstruovat, což ztěžuje i rozhodnutí o jeho mithraistickém charakteru.

Mimo kontext mithraea pak byly nalezeny dva další předměty, které by mohly pocházet z prostředí Mithrova kultu: [013-Tar-001] střep keramické nádoby s *graffitem*,¹¹¹ objevený v roce 1934 Manuelem Vázquez Seijasem během stavby domu na tehdejší *La Avenida de Rodríguez Mourelo* (dnešní *Avenida de los Tilos*). Nápis je patrně neúplný a Vázquez Seijas jej rekonstruoval do podoby *silet Mit(h)r(as)*, tedy jako výzvu k zachování mlčení o Mithrovi a jeho rituálech. Tento překlad je nicméně velmi spekulativní. Vzhledem k absenci jasných nálezových okolností je mithraistický status tohoto artefaktu přinejmenším nejistý;¹¹² [013-Tar-002] nádoba s hadím motivem¹¹³ (0,28 × 0,21 m), která byla nalezena rozbitá v odvodňovacím kanálu v ulici *Calle Armaña* 4 asi 300 metrů od místa, kde se nacházelo mithraeum. Muñoz García-Vaso opatrně nastoluje hypotézu, že se jednalo o mithraistickou rituální nádobu. Problém v tomto případě ale představuje její raná datace (polovina 1. století), která mithraistický status tohoto artefaktu s téměř naprostou jistotou vylučuje.

[014-Tar] Murcia [11 E7]

Tento [014-Tar-001] nápis¹¹⁴ je známý pouze na základě knih Juana Lozana, který jej prozkoumal na konci 18. století. Podle Lozanova líčení sestával z pouhých třech písmen I M S, pro které navrhl čtení *I(ovi) M(aximo) s(acrum)*. Emil Hübner v *CIL* přišel s alternativním návrhem ve formě *I(nvicto) M(ithrae) s(acrum)*. V obou případech je čtení zcela spekulativní. Vzhledem k absenci informací o kontextu nálezů je jeho mithraistický charakter velmi nejistý a nápis z Murcie tak může být vyřazen ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

108) Alvar & Gordon & Rodríguez 2006 = Colmenero Fernández & Rodríguez Cao 2012 = *CMH* 3.90.01.

109) HispEp 24230 = Alvar & Gordon & Rodríguez 2006: č. 2 (s. 271–277) = *AE* 2003, č. 949 = *AE* 2005, č. 843 = *AE* 2007, č. 781 = *AE* 2011, č. 517 = HD 45472 = *CMH* 3.09.01.01.

110) HispEp 25905 = Alvar & Gordon & Rodríguez 2006: č. 1 (s. 270–271) = *AE* 2006, č. 664 = *CMH* 3.09.01.02.

111) Vázquez Seijas 1935: 205 a obr. 2a = Gómez Vila 2009: č. 116 (s. 217) = HispEp 18648 = *CMH* 3.09.02.01.

112) Alvar 2018: 189.

113) Muñoz García-Vaso 1991: 163–164 a obr. 16.1 a 16.2 = Romero Mayorga 2016: 191, obr. 90 = *CMH* 3.09.02.02.

114) Lozano 1794: 65 (dissertacion III); 1800: 55. Odtud *CIL* II, č. 3547 = HispEp 9621.

[015-Tar] Puerto de Ibañeta, Roncesvalles (ant. Summus Pyreneus) [11 F3]

V roce 1953 byl během archeologických vykopávek v Puerto de Ibañeta (Roncesvallský průsmyk v Pyrenejích), kde se v období antiky zřejmě nacházela obchodní stanice Summus Pyreneus, objeven [015-Tar-001] fragment oltáře s nápisem¹¹⁵ (0,43 × 0,54 × 0,38 m). Z oltáře se zachovala jeho horní část se zbytky dvou řádků nápisu. Čitelné je *Solī* na prvním řádku a písmeno N na druhém. Navržená čtení dedikace v podobě *Soli [inv(icto)]* nebo *Solī [Aug(sto)]* jsou čistě hypotetická. Pravděpodobnost, že oltář měl cokoli společného s Mithrovým kultem je velmi malá, nejspíše se jednalo o dedikaci některému z lokálních slunečních božstev.¹¹⁶ Oltář z Puerto de Ibañeta proto vyřazují ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

[016-Tar] Sagunt/Sagunto (ant. Saguntum/Arse) [11 F6]

Během vykopávek, prováděných v letech 2002 až 2004 v Saguntu v lokalitě mezi ulicemi *Alorco* a *Hueros* a náměstím *Plaza de la Morería* bylo objeveno [016-Tar-001] pět fragmentů desky s nápisem: fragment a) nesoucí části písmen ED; fragment b) tvořený oddělovníkem; fragment c) nesoucí část písmene T; fragmenty d–e) nesoucí části písmen HRA s částí ozdobného okraje desky.¹¹⁷ Po jejich uspořádání navrhli editoři nápisu Corell a Seguí jeho čtení ve formě *[A]ed[es] [Mi]thr[ae]*. Nápis byl podle jejich hypotézy umístěn na budově [016-Tar-M] mithraea. Hypotézu o jeho existenci má podporovat rovněž nález [016-Tar-002] hlavičky sloupu s motivem rostliny máku s makovicí.¹¹⁸ Jaime Alvar oceňuje důkladnou a důmyslnou práci editorů nápisu, poukazuje však na některé problémy, které správnost předloženého čtení komplikují.¹¹⁹ Zaprvé, výraz *aedes* je v souvislosti s označením mithraea užíván jen výjimečně. Ze čtyř případů, které editoři pro podporu svého čtení uvádějí, se dva Mithrova kultu nejspíše netýkají,¹²⁰ ve třetím se slovo *aedes* nevyskytuje¹²¹ a v posledním čtvrtém případě je potom slovo *aedes* na nápisu uvedeno v akuzativu jako předmět dedikace.¹²² Zadruhé, editoři počítají s veřejným vystavením nápisu, což je v rozporu s obvyklou představou o tajné a neveřejné povaze Mithrova kultu. Slabý je rovněž argument spojující hlavičku sloupu s vyobrazením máku s Mithrovým kultem. Jediný spolehlivý doklad užití této symboliky v Mithrově kultu poskytuje oltář s nápisem z Říma.¹²³ Druhý monument, který editoři nápisu na podporu své argumentace uvádějí, je reliéf s vyobrazením *Cautopata* z ostrova *Torcello* poblíž Benátek, který nicméně ztvárňuje *Attida*.¹²⁴ Vzhledem k těmto okolnostem lze označit navrženou interpretaci nápisu jako desky sloužící k označení budovy mithraea za možnou, ale ne zcela přesvědčivou. Nápis proto řadím mezi možné, ale sporné mithraistické nálezy.

[017-Tar] San Juan de la Isla/San Juan de Duz, Colunga [11 D2]

První zmínka o tomto [017-Tar-001] oltáři s nápisem¹²⁵ (0,76 × 0,26 × 0,14 m) pochází z roku 1794, kdy se nacházel v portiku kostela *San Juan de la Isla* v La Isle poblíž Colungy. Později se monument dostal do vlastnictví soukromých osob, v roce 1880 pak vešel do sbírek provinčního muzea a v současné době se nachází v Asturském archeologickém muzeu (*Museo Arqueológico de Asturias*). Oltář od konce 18. století utrpěl několik poškození a některé řádky, původně ještě čitelné, již nejsou nyní z důvodu značného opotřebení povrchu viditelné. Tato skutečnost činí rekonstrukci původního textu velmi obtížným úkolem, který provází řada

115) Castillo & Gomez-Pantoja & Mauleón 1981: č. 23 (s. 50) = *HispEp* 19157 = *CMH* FC3.20.01.

116) Mangas 1986: 304 a pozn. 93; Alvar 2018: 226.

117) Corell & Seguí 2008: 73–80 a obr. 1 a 3a = *AE* 2008, č. 754 = *HispEp* 28705 = *CMH* 3.05.01,

118) Corell & Seguí 1998: 76–77 a obr. 2.

119) Alvar 2018: 172–173.

120) Viz [Rom-014] výše a *CIMRM* 1968. V obou případech není jisté, zda je epitetem *Sol Invictus* míněn Mithra, nebo solární božstvo uctívané v rámci císaři propagovaného veřejného kult.

121) Viz [014-Bri-001] níže.

122) Viz [Ost-M-17-007] výše.

123) Viz [Rom-M-26-001] výše.

124) Viz [019-VeH-001] výše.

125) *CIMRM* 803 = *TMM* II, č. 514 (s. 166) = *CIL* II, č. 2705 = *CIL* II, č. 5728 = *ROER* 26 = *HispEp* 8531 = *CMH* 3.07.01.

badatelských sporů. O mithraistickém původu oltáře však panuje obecná shoda. Nápis zmiňuje dedikaci *Inv/icto Deo / Au(gu)sto* (ř. 1–3) a rovněž pořízení *aram Invi/cto Deo Au/(gu)sto* (ř. 6–8), které provedl muž jménem Fronto Leveius (jeho jméno se vyskytuje na nápisu dvakrát, na řádku 5 a 8), a to *pr(a)e/sedente p[a]/[t]rem patr[um] / [c]um leon[ibus]* („...pod dohledem Otce Otců a společně se Lvy.“) (ř. 9–12). Přestože epitet *Invictus Deus Augustus* Mithru výslovně nezmiňuje, závěr o mithraistickém statusu monumentu podporují pro Mithrův kult typicky titul *pater patrum* (Otec Otců) a přítomnost zasvěcenců do stupně Lev. Problém představuje datace nápisu, který vykazuje četné ortografické zvláštnosti nebo chyby. Na základě psaní *Augusto* ve formě *Austo* bývá některými badateli datován až do 4. století,¹²⁶ tato pozdní datace je však v rozporu s obecnou chronologií působení Mithrova kultu v Hispanii, neboť v tuto dobu je již v této oblasti na ústupu nebo dokonce zaniklý. Jaime Alvar proto klade jeho pořízení do první poloviny 3. století do posledních let vlády severovské dynastie, kdy v Hispanii pozorujeme zintenzivnění náboženských aktivit spojených se Sluncem, Mithrou, Ísidou, Sarápidem a dalšími božstvy původně stojícími mimo tradiční místní panteony.¹²⁷

[018-Tar] San Martin de Unx [11 F3]

V San Martin de Unx byl nalezen vápencový [018-Tar-001] oltář s nápisem¹²⁸ (0,69 × 0,34 × 0,2 m), jehož povrch je značně zvětralý. Oltář pořídila osoba jménem Ne(ria) Helpis za prospěch Coemae a zasvětila jej *In(victo) So(li)*. Stejná osoba je rovněž pořizovatelem dalšího, typologicky podobného oltáře ze stejné lokality, který je zasvěcen [*Ma(tri)*] *Magn(a)e*.¹²⁹ I tento oltář byl pořízen za prospěch ženy jménem Coemae. Alvar podotýká,¹³⁰ že spojitost prvního oltáře s Mithrovým kultem je spíše nepravděpodobná, a to ze dvou důvodů: a) zmíněné osoby nesou autochtonní jména, která se na potvrzených mithraistických nápisech z Hispanie jinak nevyskytují; b) do kontextu Mithrova kultu nezapadá ani skutečnost, že Neria Helpis je s určitostí ženské jméno.¹³¹ Za těchto okolností je možné nápis vyřadit ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

[019-Tar] Santiago de Compostela (ant. Assegonia/Asseconia) [11 B2]

Před rokem 1902 byl, patrně přímo v Santiagu de Compostela, objeven [019-Tar-001] fragment oltáře s nápisem¹³² (0,61 × 0,42 × 0,25 m), který se v současné době nachází v místním katedrálním muzeu (*Museo de la Catedral de Santiago*). Mithraistický status nápisu je vyvozován na základě jeho rekonstrukce představené Patrickem Le Rouxem a Alainem Tranoyem v roce 1973, kteří kromě nesporného *Deo / invicto / Soli* na třetím řádku rozpoznali rovněž koncové písmeno M, které doplňují jako *M/[ithrae]*. Toto písmeno však ostatní editoři tohoto nápisu neuvádí a není ani patrné na dostupných fotografiích oltáře. Věrohodnost Le Rouxovy a Tranoyovy rekonstrukce snižují podle Alvara rovněž dvě následující skutečnosti: a) Mithrovo jméno by bylo na nápisem rozděleno do dvou řádků (což je nepravděpodobné); b) šlo by o jediný nápis z Hispanie, na kterém je Mithra identifikován se Sluncem.¹³³ Mithraistický status nápisu je tedy nejistý,¹³⁴ a proto jej řadíme mezi možné, ale sporné mithraistické nálezy.

126) Adán Álvarez & Cid López 1997: 271.

127) Alvar 2018: 179–180.

128) Castillo & Gomez-Pantoja & Mauleón 1981: č. 31 (s. 57) a tab. XXXI = *HispEp* 19164 = EDCS-10301657 = *CMH* FC3.19.01.

129) Castillo & Gomez-Pantoja & Mauleón 1981: č. 30 (s. 56–57) a tab. XXXa–b = *HispEp* 19163 = EDCS-10301656.

130) Alvar 2018: 226.

131) Viz např. *CIL* II, č. 3038 = *HispEp* 8871 (Alcalá de Henares, ant. Complutum); *CIL* II, č. 4372 = *HispEp* 10035 (Tarragona, ant. Tarraco); *CIL* II, č. 527 = *HispEp* 21547 (Mérida, ant. Emerita Augusta); *CIL* II, č. 1454 = *HispEp* 3236 = HD31457 (Estepa, ant. Ostippo); *CIL* II, č. 1803 = *HispEp* 1437 (Cádiz, ant. Gades); *CIL* II, č. 196 = *HispEp* 21285 (Lisabon, ant. Olisipo).

132) Vasconcellos 1913: 366 = Bouza-Brey Trillo & d'Ors. 1949: č. 5 (s. 25) = Le Roux & Tranoy 1973: 222 = *HispEp* 18637 = EDCS-11701141 = *CMH* 3.10.01.

133) Alvar 2018: 191.

134) Za mithraistický jej nicméně pokládá Manfred Clauss (1992: 73, 76).

[020-Tar] Tarragona (ant. Tarraco/Colonia Tarraco) [11 G5]

Z Tarragony, starověkého Tarraca, hlavního města římské provincie Hispania Tarraconensis, pochází [020-Tar-001] fragment nápisu,¹³⁵ který byl původně známý pouze na základě anonymního rukopisu z 16. století. V roce 1800 však byla část tohoto nápisu nalezena, což umožnilo potvrdit správnost rukopisné reprodukce. Kamenný fragment (dochovaná část má velikost 0,225 × 0,22 × 0,275 m) byl s největší pravděpodobností, jak lze vyvodit ze dvou otvorů na horní straně artefaktu jasně viditelných na raně novověkém nákresu, součástí podstavce pro sochu. Částečně dochovaný nápis je rekonstruován ve formě [--- *Invi*]cto *Mithra*[e] [---].¹³⁶ Zprávy o údajném nálezu [020-Tar-M] mithraea¹³⁷ v Tarragoně, ke kterému mělo dojít v průběhu 80. let 20. století během výstavby komplexu *Casa del Mar*, se dle pátrání Jaime Alvara nezakládají na pravdě. K tomuto závěru Alvar dospěl na základě osobní komunikace s Josepem Antónem Remolou, který tyto podzemní prostory objevené během stavebních prací navštívil. Dle jeho soudu je jednalo o prosté sklepení římského domu bez architektonických prvků charakteristických pro mithraeum.¹³⁸ Hypotetické mithraeum z Tarragony tak může být vyřazeno ze seznamu relevantních mithraistických objektů.

[021-Tar] Torre de la Cruz/Les Xauxelles, Villajoyosa (*apud* ant. Alonis) [11 F7]

V roce 1946 byly v místě nazývaném *Torre de la Cruz* (nebo *Les Xauxelles*) poblíž Villajoyosy objeveny pozůstatky římské vily. Během následujících archeologických vykopávek byly nalezeny stovky sádrových vlysů s reliéfními motivy, většinou v podobě geometrických tvarů nebo rostlinných prvků. Mezi nimi byly objeveny také [021-Tar-001] reliéf s vyobrazením medvěda bojujícího s divočkem¹³⁹ (0,267 × 0,145 × 0,03 m) a [021-Tar-002] reliéf s vyobrazením lva zápasícího s medvědem¹⁴⁰ (0,305 × 0,29 × 0,029 m). Belda Domínguez se domníval, že dokládají existenci mithraistického centra v prostorách této vily a vykládal je v duchu zoroastrovské ideologie. Motiv medvěda bojujícího s divočkem tak měl symbolizovat boj mezi Ahurou Mazdou (medvěd) a Ahrimanem (divoček), motiv lva zápasícího s býkem potom protiklad mezi temnotou a smrtí (býk) a světlem a životem (lev). Tato interpretace je zcela arbitrární a založená na cumontovské vizi římského kultu boha Mithry jako západní varianty mazdaistické perské tradice. Jakákoli spojitost těchto motivů s Mithrovým kultem je zcela neprůkazná. Spolu s ostatními vlysy s největší pravděpodobností tvořily součást výzdoby, vstupní haly lázní (*apodytérion*), které byly součástí této vily.¹⁴¹

[022-Tar] Trillo [11 E5]

V roce 1888 byla na místě nazývaném *Cerro de Villavieja* v blízkosti města Trillo nalezena pískovcová [022-Tar-001] deska s nápisem¹⁴² (0,7 × 0,42 × 0,14 m), která se v současné době nachází v Národním archeologickém muzeu v Madridu. Fidel Fita, který tento nápis poprvé publikoval, jej rekonstruoval jako dedikaci Slunci v podobě *Sol(i) Aug(usto) V(alerius) / Dio G(ai) lib(ertus) / v[otum] s(olvit) l(ibens) [m(erito)]*, a toto čtení bylo přijato i Hübnerem v *CIL*. Cumont a po něm rovněž Vermaseren proto zařadili tento nápis do svých korpusů mithraistických nálezů. Revizní čtení, které na popud Gézy Alföldyho představil Abascal Palazón,

135) *CIMRM* 806 = *CIMRM* II, s. 35 = *CIL* II, č. 4086 = *TMM* II, č. 515 (s. 166) = *ROER* 21 = *HispEp* 9798 = *CMH* 3.04.01.

136) Emil Hübner, editor druhého svazku *CIL*, uváděl pod číslem 4086 dva zlomky, které dle jeho soudu tvořily původně jeden nápis: zlomek a) zahrnující dedikaci Mithrovi, a zlomek b), kterým měl být jejím pokračováním. Géza Alföldy nicméně dospěl k závěru, že se v tomto případě jedná o dva zlomky pocházející z rozdílných nápisů, viz Alföldy 1975: č. 44 (s. 24–25); srov. též Clauss 1992: 76, pozn. 24; Alvar 2018: 170.

137) *CMH* FC3.04.02.

138) Alvar 2018: 222–223.

139) Belda Domínguez 1946; 1947 = *CMH* FC3.12.01.

140) Belda Domínguez 1946; 1947 = *CMH* FC3.12.02.

141) Alvar 2018: 223.

142) *CIMRM* 807 = Fita 1890: 224 = *CIL* II, č. 6306 = *TMM* II, č. 523 (s. 167) = *AE* 1989, č. 469 = HD15570 = *HispEp* 149 = *CMH* FC3.18.01.

však vedlo k návrhu korigovaného čtení, které nápis nově chápe jako náhrobní.¹⁴³ Za zásadní změnu lze pokládat revizi čtení začátku nápisu, kde se podle Abascula Palazóna nevyskytují písmena SOL, nýbrž COR (nebo GOR). Nové čtení tedy nápis rekonstruuje v podobě [*C(ai-us)*] *Cor(nelius) Aucu/diq(um) G(ai) lib(ertus) [--]*.¹⁴⁴ Jakákoli spojitost s Mithrovým kultem je tedy prakticky vyloučena a nápis z Trilla může být vyřazen ze seznamu relevantních nálezů.

[023-Tar] Valladolid [11 D3]

V roce 1954 byla poblíž Valladolidu při archeologickém průzkumu římské villy, později nazývané *La villa del Prado*, odkryta [023-Tar-001] místnost s podlažní mozaikou s ikonografickými motivy z barevných *tesser*, která v centrálním medailonu zobrazuje bohyni Dianu.¹⁴⁵ Skutečnost, že místnost, ve které se mozaika nacházela, sloužila jako *triclinium*, vedla Federica Wattenberga, jednoho z archeologů pověřených výzkumem této vily, k vyjádření hypotézy, že tyto prostory sloužily ke kultickým účelům Mithrova kultu.¹⁴⁶ K podpoře této hypotézy Wattenberg poukazyval na podobnost mozaiky s některými podlažními mozaikami v Ostii a na vyobrazení některých předmětů, které se vykytují rovněž v mithraistické ikonografii (např. *kratér*). Tento závěr je však zcela spekulativní, neboť místnost s Dianinou mozaikou nemá podobu standardního mithraea. Zmiňované podobnosti jsou neprůkazné a rovněž žádný z dalších nálezů z místa vily nelze jednoznačně spojit s Mithrovým kultem.¹⁴⁷ Dianinu mozaiku z Valladolidu a prostory, ve kterých se nachází, je proto možné vyřadit ze seznamu relevantních mithraistických objektů.

[024-Tar] Xinzo de Limia [11 C3]

Z této lokality pochází dnes již ztracený [024-Tar-001] oltář s nápisem¹⁴⁸ (rozměry neznámé), který je známý pouze na základě rukopisné a patrně ne příliš spolehlivé tradice. Oltář nesl na čelní straně při horním okraji mimo vlastní plochu pro nápis dedikaci *ara(m) sol(is)*. Na těle oltáře pak stálo *Iulia / Praenia / Mocion / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*. S tímto monumentem se pojí několik nejasností. První z nevyřešených otázek je místo nálezu tohoto monumentu. Murguía jej situuje do regionu Limia, zatímco HispEp a Jaime Alvar uvádějí jako místo jeho nálezu Monforte de Lemos.¹⁴⁹ Za této situace pokládám za správnější přiklonit se k Murguiově lokalizaci. Druhou otázkou představuje jméno božstva, kterému byl oltář zasvěcen. Je možné, že se jedná o dedikaci Slunci, někteří badatelé se však domnívají, že *Mocion* na nápisu by nemělo být čteno jako cognomen Iulie Praenie, nýbrž jako dativ *Mocion(i)*, tedy jako dedikace jednomu z lokálních božstev (jehož jméno by bylo nicméně doloženo pouze zde).¹⁵⁰ V každém případě je velmi nepravděpodobné, že by se v případě tohoto nápisu jednalo o dedikaci Mithrovi, a to i v případě, že osloveným božstvem bylo Slunce. Mithraistickému charakteru dedikace nenasvědčuje ani skutečnost, že byla provedena ženou, které v prostředí římského kultu boha Mithry prakticky kompletně chybí.

143) Abascal Palazón 1988: č. 17 (s. 36) = *AE* 1989, č. 469.

144) HispEp 149 = *CMH* FC3.18.01.

145) Ohledně této vily viz Sánchez Simón 2012.

146) Wattenberg 1962: 45–48.

147) Clauss 1992: 287. Jaime Alvar tuto mozaiku ve svém korpusu mithraistických nálezů ze starověké Hispanie vůbec nezmiňuje, a to ani mezi vyřazenými nálezy.

148) *CIL* II, č. 5621 = Murguía 1866: č. 29 (s. 566–567) = HispEp 11954 = *CMH* FC3.25.01.

149) Alvar poznamenává, že informace, které máme k dispozici, pro tuto lokalitu rozhodně nehovoří, oltář s nápisem však ponechává přiřazen pod Monforte de Lemos.

150) González-Rodríguez 2021: 223.

8.3 Lusitania

[001-Lus] Aveiro (ant. Aviarium) [11 B4]

V muzeu v Aveiru se nachází obří [001-Lus-001] socha zobrazující stojícího vousatého muže¹⁵¹ (výška 2,9 m) oděného do bederní roušky, kolem jehož nohou se vzhůru vinou dva hadi. Da Rocha Madahil tuto postavu interpretoval jako mithraistického Asklépie.¹⁵² Vermaseren tento monument sice zmiňuje ve svém korpusu mithraistických nálezů, ale s poznámkou převzatou z korespondence s Garcíou y Bellidem, který jakoukoli spojitost této sochy s Mithrovým kultem vylučoval a vyjádřil domněnku, že se jedná o sochu pocházející až ze 17. století.¹⁵³ Na základě dostupných fotografií lze k postoji Garcíy y Bellida zaujmout souhlasný postoj. Ať již je socha antická či nikoli, po stránce ikonografické nevykazuje žádnou prokazatelnou spojitost s Mithrovým kultem a může být vyřazena ze seznamu mithraistických nálezů.

[002-Lus] Beja (ant. Pax Iulia/Pax Augusta/Colonia Pacensis) [11 B6]

V roce 1944 byl publikován artefakt v podobě [002-Lus-001] mramorové desky s nápisem¹⁵⁴ (0,29 × 0,38 × 0,02 m), která s největší pravděpodobností pochází z Bejy, kde se v období antiky nacházelo město Pax Iulia. Deska je dedikována božstvu, z jehož jména se dochovala prostřední a závěrečná část v podobě *Deo Invicto*. Dedikaci lze doplnit buďto počátečním [*S(oli)*]¹⁵⁵ nebo [*M(ithrae)*].¹⁵⁶ Desku nechalo pořídit *sodaliciu(m) Braca/rorum*,¹⁵⁷ a to prostřednictvím svého představeného (*magister*), propuštěnce Messia Artemidora. Nápis rovněž zmiňuje, že členové *sodalicia* společně na vlastní náklady zřídili kultovní místnost a vybavili ji kratérem: *st[u]dium sua in/pensa fece[ru]nt cum / cratera*. Mithraistický charakter nápisu je předmětem diskuse. Edmonson se přiklání k doplnění [*S(oli)*] *Deo Invicto* a zmiňované *sodaliciu(m)* nepokládá za mithraistickou komunitu.¹⁵⁸ Jiní badatelé jsou k mithraistickému charakteru nápisu otevřenější.¹⁵⁹ Jaime Alvar se na základě vylepšeno čtení a zmínky o kratéru jako dedikovaném předmětu kloní k závěru, že se jedná o mithraistický artefakt.¹⁶⁰ Nápis, pokud je Alvarův závěr správný, by tak poskytoval jedinečný vhled do sociálního zázemí kultu, který v tomto případě využíval lokálně vytvořenou síť přistěhovalců z Bracary Augusty. Alvarovu argumentaci pokládám za přesvědčivou a desku s nápisem řadím mezi pravděpodobné, i když ne zcela jednoznačně potvrzené mithraistické nálezy.

[003-Lus] Cáparra, Oliva de Plasencia (ant. Capera/Municipium Flavium Caparenis) [11 C5]

Z Cáparry pochází dnes již ztracený [003-Lus-001] nápis na kamenném bloku¹⁶¹ (rozměry neznámé), který je staršími autory, již měli možnost jej studovat na základě autopsie, uváděn ve formě: *Soli / Invict(o) / Aug(usto) / sacrum*. Nápis patrně nesouvisí s Mithrovým kultem, ponechávám jej však mezi možnými, ale spornými mithraistickými nálezy. Vzhledem k dataci, kladené na konec 2. století, nápis nejspíše reflektuje některý z veřejných kultů Neporazitelného Slunce nebo ztotožňuje Neporazitelné Slunce s některým z římských císařů.

151) *CIMRM* 800bis = da Rocha Madahil 1951: 98–102 a obr. 1–3

152) Da Rocha Madahil 1951: 129.

153) *CIMRM* II, s. 35. Srov. též Clauss 1992: 286.

154) *CIMRM* 801bis = *AE* 1956, č. 254 = Edmonson 1984 = *AE* 1984, č. 465 = *ROER* 15 = HD002830 = *HispEp* 23699 = *CMH* 1.03.01.

155) Edmonson 1984: 74–75 = *AE* 1984, č. 465.

156) *AE* 1956, č. 254 = *ROER* 15.

157) Tedy společenství mužů původem z města Bracara Augusta v provincii Hispania Tarraconensis (moderní Braga ve Španělsku).

158) Edmonson 1984: 84–85.

159) García y Bellido 1967: 34–35; Alvar 1981: 53–54 (s jistou mírou pochybností); 2018: 128–129.

160) Edmonsonův argument (1984: 80–81), že kratér je zmíněn pouze jako vybavení místnosti, kde se *sodaliciu(m)* scházelo, pokládá Alvar (2018: 128, pozn. 64) za nepřesvědčivý. Vybavení místnosti muselo zahrnovat široké spektrum dalšího náčiní, a je tudíž otázkou, proč byl výslovně zmíněn pouze kratér, který v mithraistické ikonografii a ideologii zřejmě sehrával nepominutelnou roli (viz např. vyobrazení hostiny Mithry a Slunce na reliéfu z Tróie [012-Lus-001] níže). Jeho důležitost, kterou nápis implikuje, tedy do prostředí Mithrova kultu dobře zapadá.

161) *CIMRM* 801 = De Vii 1852: 104 = *CIL* II, č. 807 = *TMM* II, č. 518 (s. 167) = *ROER* 17 = *HispEp* 19009 = *CMH* FC1.06.01.

[004-Lus] Condeixa-a-Velha (ant. Conimbriga) [11 B4]

V roce 1971 byla během vykopávek v místech, kde se rozkládalo římské město Conimbriga,¹⁶² objevena [004-Lus-001] cihla s nápisem¹⁶³ (0,19 × 0,185 × 0,069–0,045 m) ve formě *graffiti*, které reprodukuje známý palindrom ROTAS OPERA TENET AREPO SATOR.¹⁶⁴ Robert Étienne, který tento nález publikoval, stručně zmiňuje hypotézu o mithraistickém charakteru tohoto palindromu, kterou ve své monografii představil Walter O. Moeller,¹⁶⁵ následně ji ale odmítá jako nepřesvědčivou, stejně jako další hypotézy připisující tomuto textu křesťanský charakter. Tento monument tak může být vyřazen ze seznamu mithraistických nálezů.¹⁶⁶

[005-Lus] Foz de Colares, Lisboa (Lisabon) (*apud* ant. Olisipo/Olisippo) [11 A5]

U ústí řeky Colares, poblíž Playa das Maças, se nacházejí pozůstatky antického chrámu s největší pravděpodobností zasvěceného Slunci a Měsíci. Z této lokality pocházejí dva dnes již ztracené artefakty, které byly kladeny do spojitosti s Mithrovým kultem: [005-Lus-001] velký kamenný *cippus* s nápisem¹⁶⁷ (rozměry neznámé), který *Soli et Lunae* pořídil Sextus (nebo Cestius) Acidius (nebo Tigidius)¹⁶⁸ Perennis, *leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) / provinciae Lusitaniae*; [005-Lus-002] velký kamenný *cippus* s nápisem¹⁶⁹ (rozměry neznámé), nalezený na stejném místě jako předchozí exemplář. Nápis nesl dedikaci *Soli Aeterno / Lunae* a byl pořízen *pro aeternitate im/peri et salute* („za věčnou vládu a prospěch“) císaře Septimia Severa a členů jeho rodiny, nejspíše Drusem Valeriem Coelianem, císařským legátem,¹⁷⁰ a dalšími aristokraty působícími v blízkém Olisipu, dnešním Lisabonu. Souvislost obou těchto nápisů na monumentálních kamenech s Mithrovým kultem lze téměř s určitostí vyloučit. V mithraistické ikonografii není Mithra v souvislosti s bohyní Lunou nikdy zmiňován a kontext nálezu spolu s vysokým aristokratickým původem pořizovatelů napovídají, že se s největší pravděpodobností jednalo o dedikaci učiněnou v rámci veřejného kultu místního původu, který si získal oficiální podporu severovské dynastie pro svou kompatibilitu s jejími náboženskými zájmy vsřícnými vůči solárním a astrálním kultům. Oba nápisy tak mohou být vyřazeny ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

[006-Lus] Herdade das Reprezas [11 B6]

V základech římské vily, objevené v lokalitě *Herdade das Reprezas* poblíž portugalského města Beja, byl objeven [006-Lus-001] fragment sochy božstva mužského pohlaví,¹⁷¹ kterou García y Bellido typologicky přiřadil k soše zobrazující Asklépiu objevené v Méridě společně s dalšími mithraistickými artefakty.¹⁷² Tato ikonografická podobnost však v žádném případě neprokazuje mithraistický charakter monumentu z *Herdade das Reprezas*,¹⁷³ který tak může být vyřazen ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.

162) Alvar ve svém novém katalogu mithraistických nálezů z Hispanie mylně ztotožňuje starověkou Conimbrigu se současným městečkem Idanha-a-Velha.

163) Étienne 1978: 19–20 a tab. V = *CMH* FC1.08.01.

164) Ohledně předchozích známých exemplářů tohoto palindromu viz Étienne 1978: 17–19 a tab. I–IV.

165) Moeller 1973.

166) Alvar 2018: 207.

167) *CIMRM* 799 = *CIL* II, č. 258 = *TMM* II, č. 516 (s. 166) = *ROER* 18 = *HispEp* 21311 = *CMH* FC1.07.01.

168) Rekonstrukce znění nápisu je problematická, neboť je znám pouze na základě opisů, které se navzájem v detailech neshodují. Sextus Tigidius Perennis by mohl být totožný s prefektem pretoriánské gardy působícím za vlády císaře Commoda, jenž byl v roce 185 na jeho příkaz spolu se svými syny popraven. Čtení Tigidius jde nicméně proti nejspolehlivější rukopisné tradici, což nasvědčuje tomu, že existoval ještě další, jinak neznámý Sextus Acidius Perennis, který byl v blíže neurčené době některým z císařů pověřen správou provincie Lusitania, viz Canto 2004: 326, pozn. 73.

169) *CIMRM* 800 = *CIL* II, č. 259 = *TMM* II, č. 517 (s. 166) = *ROER* 19 = *HispEp* 2312 = *CMH* FC1.07.01.

170) Canto 2004: 326–327, pozn. 75.

171) García y Bellido 1949: č. 192 a tab. 144 (obr. 192) = *CMH* FC1.04.01.

172) García y Bellido 1949: 178. Viz [010-Lus-M-01-18] níže.

173) Alvar 2018: 203.

[007-Lus] Ibahernando, Trujillo (*apud* ant. Turgalium) [11 C5]

V roce 1955 byl v Ibahernandu poblíž Trujilla objeven votivní [007-Lus-001] oltář s nápisem¹⁷⁴ (0,63 × 0,29 × 0,19 m), jehož první řádek tvoří písmena M S S A. Někteří editoři pokládají první řádek za dedikaci a navrhli čtení v podobě *M(ithrae) S(oli) sa(crum)* nebo *M(arti) S(ancto) sa(crum)*.¹⁷⁵ Vzhledem k výskytu slov *Larebu(s) / Ostianis* na druhém a třetím řádku však v dnešní době převládla interpretace, podle které se jedná o dedikaci ostijským larům, kterou pořídil *M(arcus) S(---) Sa(---)*.¹⁷⁶ Je tudíž velmi nepravděpodobné, že by se v případě tohoto monumentu mohlo jednat o mithraistický artefakt, a proto jej vyřazují ze seznamu relevantních nálezů.

[008-Lus] Idanha-a-Velha (ant. Igaeditania/Egitania/Civitas Igaeditanorum) [11 C5]

V soukromé sbírce nápisů (*Museo Lapidario Igeditano*) ve vile San Sebastián, která byla později darována státu a stala se součástí *Arquivo Epigráfico de Idanha-a-Velha*, se nacházel rovněž [008-Lus-001] oltář s nápisem¹⁷⁷ (0,26 × 0,21 × 0,22 m) zasvěcený *Soli*. Ze zbytku nápisu jsou jasně čitelná pouze písmena *Turoli* na druhém řádku, která jsou pokládána za počátek jména dedikanta ve formě *Turoli[us]*.¹⁷⁸ Přestože García y Bellido zařadil tento nápis do korpusu mithraistických nálezů z Hispanie, jeho mithraistický charakter je velmi pochybný a může být vyřazen ze seznamu relevantních mithraistických nálezů.¹⁷⁹

[009-Lus] Malpartida de Plasencia [11 C5]

V poustevně na místě nazývaném *Dehesa Herrera* poblíž Malpartida de Plasencia se nacházel [009-Lus-001] fragment antického oltáře s nápisem¹⁸⁰ (0,35 × 0,24 × 0,22 m) o třech řádcích, sekundárně využitý jako klenák (vrcholový kámen) při stavbě oblouku. Nápis je rekonstruován ve formě *I M / DEO TE/TAE* a obvykle čten jako *I(ovi) M(aximo) / Deo Te/tae*, přičemž *Tetae* je chápáno buďto jako počátek jména dedikanta, nebo jako jméno lokálního božstva, které je ztotožněno s Jupiterem.¹⁸¹ V roce 1977 představil Ricardo Hurtado de San Antonio alternativní čtení dedikace v podobě *I(nvicto) M(ithrae) / Deo*.¹⁸² Tento návrh však postrádá přesvědčivost, neboť obvyklé znění dedikace Mithrovi zní *D(eo) I(nvicto) M(ithrae)*. Rovněž počáteční *Te* jako začátek jména dedikanta na druhém řádku působí nepatřičně, neboť zasahuje do jména osloveného božstva na prvních dvou řádcích.¹⁸³ Z těchto důvodů je tedy velmi nepravděpodobné, že se jedná o dedikaci Mithrovi, a tento monument tak může být vyřazen ze seznamu relevantních nálezů.

[010-Lus] Mérida (ant. Augusta Emerita) [11 C6]

Nejvíce mithraistických nálezů – a to nejen z provincie Lusitania, ale i z celého Pyrenejského poloostrova – pochází z Méridy, starověké Emerity Augusty. Z důvodu jejich velkého množství budou tyto artefakty v tomto oddíle pojednány odděleně, podle místa nálezů, a to ve skupinách: A) nálezy z předpokládaného „velkého mithraea“ v lokalitě *Cerro de San Albín*; B) nálezy z „malého mithraea“ v *Calle Espronceda*; C) individuální nálezy učiněné v dalších méridských lokalitách a nepřirazené k žádnému mithraeu.

Jako první byly v letech 1902 až 1913 objeveny artefakty v lokalitě nazývané *Cerro de San Albín*. Na tomto místě byly nalezeny čtyři oltáře s nápisy a minimálně dvacet dalších soch nebo

174) *AE* 1967, č. 203 = *AE* 1969–1970, č. 208 = *HisEp* 22596 = HD014470 = *CMH* FC1.10.01.

175) *AE* 1967, č. 203.

176) *AE* 1969–1970, č. 208.

177) *AE* 1961, č. 355 = *ROER* 16 = *HisEp* 20084 = HD018109 = *CMH* FC1.05.01.

178) *AE* 1961, č. 355 pak navrhuje čtení *Turli/ni*.

179) Alvar 1981: 54; 2018: 204.

180) Berjano Escobar 1909 = Hurtado de San Antonio 1977: č. 643 (s. 267) = *HisEp* 24938 = *CMH* FC1.09.01.

181) Albertos Firmat 1952: 61.

182) Hurtado de San Antonio 1977: 267.

183) Alvar 2018: 208.

jejich fragmentů.¹⁸⁴ Existence depotu těchto rozměrů vedla k formulaci hypotézy, že tyto artefakty tvořily součást [010-Lus-M-01] mithraea, ze kterého byly po jeho zničení odneseny a zakopány. Archeologové totiž v místech, kde byly tyto monumenty uloženy, nenašly architektonické pozůstatky žádné stavby, pouze stavební suť a zbytky omítky. Vzhledem k množství artefaktů by se muselo jednat o mimořádně velký a honosně vybavený chrám, který sloužil potřebám bohaté místní komunity. Proti této představě však hovoří velké množství různorodého materiálů včetně soch božstev, jejichž výskyt není v mithraistickém kontextu zcela obvyklý. Alternativním výkladem nálezové situace by pak bylo, že součást vybavení mithraea tvořila jen část zde nalezených artefaktů, které byly v depotu uloženy společně se sochami pocházejícími z jiných chrámů nebo nálezů. Z tohoto důvodu klasifikuji jako prokazatelně mithraistické pouze ty monumenty, které jsou dedikovány Mithrovi nebo zobrazují typické mithraistické ikonografické motivy. Zbývající artefakty, které jsou obvykle jako mithraistické uváděny pouze z důvodu, že byly nalezeny spolu s předchozími, řadím mezi možné, ale sporné mithraistické monumenty.

Mezi prokazatelně mithraistické monumenty nalezené v *Cerro de San Albín* tedy patří: [010-Lus-M-01-01] oltář s nápisem¹⁸⁵ (0,66 × 0,47 × 0,25 m), objevený v roce 1902, který na svém pravém boku nese vyobrazení *pater*, obětní misky, a na levém boku velkého džbánů. Oltář zasvětil jako *aram genesis / Inuicti Mithrae*¹⁸⁶ muž jménem Marcus Valerius Secundus, *frumentarius leg(ionis) VII Gem(inae)*,¹⁸⁷ a to pod patronátem mithraistického Otce Gaia Accia Hedychra.¹⁸⁸ Na základě úvodní formulace *Ann(o) Col(oniae) CLXXX* můžeme pořízení oltáře, a možná rovněž založení „velkého mithraea“, přesně datovat do roku 155;¹⁸⁹ [010-Lus-M-01-02] oltář s nápisem¹⁹⁰ (0,27 × 0,15 × 0,12 m), objevený v roce 1902, který *Deo / Invicto* pořídil Gaius Superatus. Přestože oslovené božstvo není zmíněno svým plným jménem, s ohledem na kontext nálezů je zřejmé, že se téměř s naprostou jistotou jednalo o Mithru; [010-Lus-M-01-03] fragment malého oltáře s nápisem¹⁹¹ (0,16 × 0,11 × 0,07 m), který *Deo / Invicto* zasvětil Gaius Iulius [--]. Rovněž v tomto případě je z kontextu nálezů téměř zcela jisté, že byl pod epitetem Neporazitelný bůh míněn Mithra; [010-Lus-M-01-04] oltář s nápisem¹⁹² (0,22 × 0,13 × 0,05 m), objevený v roce 1902, který *Invicto Deo* pořídil Quintio, otrok Flavia Baetica¹⁹³ původem z Conimbrigy, za zdraví a prospěch Coutia Lupa; [010-Lus-M-01-05] socha sedícího Mercura s nápisem¹⁹⁴ (1,51 × 0,84 × 0,66 m), objevená v roce 1913 (fragment pravé nohy již v roce 1902). Mercur je zobrazen nahý v životní velikosti v sedě na skále částečně zakryté *chlamydou*. Kolem jeho kotníků se nachází křídla, typický atribut tohoto posla bohů. O skálu se opírá lyra s ozvučnicí ve formě želvího krunýře a s rameny v podobě antilopích rohů. Na ozvučnici se nachází nápis *Ann(o) Col(oniae) CLXXX / inuicto deo Mithrae / sacr(um) / G(aius) Accius Hedychrus / Pater / a(nimo) l(ibente) p(osuit)*.¹⁹⁵ Socha byla zasvěcena Mithrovi v roce 155 Otcem mithraistické komunity Acciem Hedychrem zmíněným i na dalších monumentech z *Cerro de San Albín*.¹⁹⁶ Socha je vytesána z bílého mramoru, který pochází z kamenolomu v lokalitě Estremoz poblíž Borby v Portugalsku, asi 150 km východně od Méridy. S největší pravděpodobností byla vytvořena v Méridě některým ze speciálně pozva-

184) Celý nález není doposud kompletně zpracován, což nevylučuje možnost zajímavých objevů při budoucím průzkumu depozitářů.

185) *CIMRM* 793 = *ROER* 1 = CER.ES č. CE00188 = *HispEp* 19990 = HD030111 = *CMH* 1.01.02.01.

186) Alvar (2018: 84) přichází se zajímavou hypotézou, že tato formulace odkazuje nejen ke zrození Mithry ze skály, nýbrž i k založení („zrození“) místního mithraea a mithraistické komunity kolem něj soustředěné.

187) Marcus Valerius Secundus patřil k úřadu správce provincie a pocházel zřejmě z Tarraca, kde byl objeven jeho epitaf pořízený centuriony legií, ve kterých sloužil, a jeho propuštěnci, viz *AE* 1930, č. 151 = *HispEp* 19552 = HD025878.

188) Šlo zřejmě o svobodného muže řeckého původu, který v místní komunitě vykonával funkci Otce a později dokonce získal titul *pater patrum* (viz níže [010-Lus-M-01-07]).

189) Datace je vztažena k založení Emerity Augusty jako římské kolonie v roce 25 př. n. l.

190) *CIMRM* 796 = *ROER* 5 = *HispEp* 24223 = CER.ES č. CE00566 = *CMH* 1.01.02.02.

191) *CIMRM* 795 = *ROER* 6 = *HispEp* 24228 = CER.ES č. CE00156 = *CMH* 1.01.02.03.

192) *CIMRM* 794 = *ROER* 7 = *HispEp* 19989 = HD030108 = *CMH* 1.01.02.04.

193) Stejný Flavius Baeticus je pravděpodobně zmíněn na i nápisu z Conimbrigy, který uvádí, že se stal dědicem majetku Antistia Agrippina, syna Agrippova, viz *CIL* II, č. 395 = *HispEp* 18954.

194) *CIMRM* 780 = *ROER* 2 = CER.ES č. CE00089 = *CMH* 1.01.02.06.

195) *CIMRM* 781 = *ROER* 13 = *HispEp* 20018 = HD026829.

196) Viz [010-Lus-M-01-01] výše a [010-Lus-M-01-06] a [010-Lus-M-01-07] níže.

ných sochařů; [010-Lus-M-01-06] socha Cautopata a nápisem¹⁹⁷ (1,5 × 0,6 m), objevená v roce 1913. Identita zobrazené postavy není zcela jistá, neboť soše chybí hlava a ruce. Z ustrojení postavy a pozice ramen je nicméně vyvozováno, že se s největší pravděpodobností jedná o ztvárnění světlohoše Cautopata. U pravé nohy stojícího mladíka se nachází kamenný výběžek s vyobrazením delfína. Na podstavci sochy (0,059 × 0,80 × 0,31 m) je vytesán dvojjazyčný nápis [Solī] *Invicto sacrum C(aius) Curius / Avitus Acci[o] Hedychro pa(tre) // Δημήτριος ἐποίησεν*. Kromě Gaia Curia Avita, který sochu pořídil, je znovu zmíněn Otec komunity Accius Hedychrus, pod jehož patronátem k zasvěcení předmětu došlo. Závěr nápisu v řečtině uvádí, že tuto sochu vytvořil sochař řeckého původu jménem Démétrios. Socha je vyrobena z šedého mramoru jiného typu než zbývající skulptury a její zadní strana zůstala neopracovaná, což znamená, že byla umístěna v pozici těsně u zdi; [010-Lus-M-01-07] socha boha Oceana s nápisem¹⁹⁸ (0,72 × 1,95 × 0,98 m), objevená v roce 1902. Socha zobrazuje ležící mužskou postavu s odhalenou hrudí zahalenou do pláště, spočívající na vodní hladině vyznačené vlnkami na podstavci. Hlava sochy chybí, stejně jako pravá ruka, která držela roh hojnosti, jehož spodní konec je zachycen v záhybech pláště v úrovni třísel. Levou ruku postavy podpíral delfín. Zadní strana sochy je hrubě opracovaná, z čehož lze usoudit, že byla umístěna u zdi nebo alespoň v místě, ze kterého byla viditelná pouze zepředu. Na oděvu sochy v místě levého stehna se nachází nápis *G(aius) Acc(ius) Hedychrus / P(ater) Patrum*. Z použitého výrazu Otec Otců je možné vyvozovat, že tato socha byla zasvěcena o několik let později než první série dedikací z roku 155,¹⁹⁹ neboť Accius Hedychrus zde uvádí titul, který z něj činí služebně nejstaršího nebo nejvýše postaveného z držitelů stupně Otec v emeritské mithraistické komunitě; [010-Lus-M-01-08] torzo sochy bytosti se lví hlavou²⁰⁰ (výška 0,87 m), objevené v roce 1902 (v roce 1913 pak byly objeveny dva další drobné fragmenty této sochy: pravá ruka a část obličej s okem a lví hřívou²⁰¹). Socha z bílého mramoru zobrazuje mužskou postavu se lví hlavou, která je od pasu až po zachovanou část nohou nahá, se slabinami oděnými do tenkých kalhot upevněných kolem pasu páskem. Chybí obě nohy odlomené v úrovni stehna, pravé předloktí a kompletní levá ruka. Větší část hlavy rovněž chybí, zachovala se jen značná část hřívky, polootevřené čelisti, vráscité čelo a levé oko. Tělo je ovinuté hadem, který se plazí kolem trupu bytosti ve třech záhybech. Hadí hlava, obvykle spočívající na lví hlavě, je ztracena. Na hřbetě postavy se nachází zchovalá křídla. Atributy, které bytost třímala v ruce, se nedochovaly; [010-Lus-M-01-09] socha bytosti se „lví hlavou“²⁰² (výška 1,67 m včetně podstavce), objevená v roce 1902 (a další části, zahrnující například hlavu, v roce 1913). Postava je zobrazena nahá, ve strnulé póze, vzpřímená, s rovným trupem, nohama u sebe a rukama nataženými podél těla. Bytost má výjimečně lidskou hlavu s hustými kudrnatými vlasy s otvory, do nichž byly vsazeny bronzové sluneční paprsky sloužící jako koruna. Na hrudi bytosti se nachází malá lví hlava, která se zdá vystupovat z jejího těla. Trup mladíka je obtočen hadem, který jej obepíná v pěti závitěch od nohou až k hlavě, na níž spočívala ztracená hadí hlava, pravděpodobně nalezená s dalšími úlomky v roce 1913.²⁰³ Vedle levé nohy postavy vyrůstá jako podpěra kmen stromu, z něhož vyčnívá beraní hlava. Vedle pravé nohy bytosti byl vyobrazen další atribut, který se ale nedochoval. Na zádech bytosti se nacházela křídla, z nichž se dochovaly pouze otvory pro jejich upevnění. Interpretace této postavy představuje kontroverzní téma, neboť v porovnání se standardním ztvárněním mithraistické bytosti se lví hlavou vykazuje několik zvláštností, například v podobě slunečních paprsků kolem hlavy nebo symbol beraní hlavy; [010-Lus-M-01-10] socha mladíka²⁰⁴ (výška 1,85 m), pravděpodobně mithraistického světlohoše, objevená v roce 1913. Vzhledem k odlišné výšce a typu provedení však netvořila párovou sochu k předpokládané soše Cautopata pojednané výše.²⁰⁵ Socha zobrazuje stojícího nahého mladíka, jehož krk a záda částečně zakrývá *chlamyda* přehozená

197) CIMRM 773/774 = ROER 3 = CER.ES č. CE00655 = CMH 1.01.02.07 = ROER 10 = HispEp 20012 = HD029361.

198) CIMRM 778 = ROER 4 = ROER 12 = CER.ES č. CE00085 = CMH 1.01.02.08 = HispEp 19991 = HD030114.

199) Alvar 2018: 93.

200) CIMRM 776 = ROER 8 = B 3 = CER.ES č. CE00087 = CMH 1.01.02.09.

201) CMH 1.01.02.09a.

202) CIMRM 777 = ROER 29 = B 23 = CER.ES č. CE00086 = CMH 1.01.02.10.

203) CMH 1.01.02.10a.

204) CIMRM 775 = ROER 11 = CER.ES č. CE00651 = CMH 1.01.02.11.

205) Viz [010-Lus-M-01-06] výše.

přes pravé rameno. Pravé předloktí postavy chybí, ale paže směřuje směrem ke kyčli a pozice loktu naznačuje, že celá ruka směřovala mírně dopředu a nahoru. Levá ruka od doby nálezů chybí, nicméně García y Bellido²⁰⁶ uvádí, že mezi nalezenými fragmenty byla i část předloktí a paže levé ruky, která držela pochodeň.²⁰⁷ Pravá noha postavy se opírá o kmen stromu, vedle kterého stojí špatně zachovalá zvířecí postava zobrazující s největší pravděpodobností malého sedícího lva; [010-Lus-M-01-11] fragmenty reliéfu s vyobrazením tauroktonie.²⁰⁸ V roce 1914 zmiňoval José Ramón Mélida v souvislosti s objevy z roku 1902 kromě výše popsaných soch rovněž nález několika fragmentů soch nebo reliéfů,²⁰⁹ mezi kterými se měl nacházet i fragment zvrásněného oděvu a fragment oděvu s vyobrazením dvou obilných klasů (identifikovaný Mélidou jako atribut bohyně Cerery).²¹⁰ Tyto úlomky, které ve světle nálezů zachovalějších a spektakulárnějších monumentů snadno unikly pozornosti badatelů, byly uloženy v depozitářích Národního muzea římského umění v Méridě (*Museo Nacional de Arte Romano*), kde na dlouho dobu upadly v zapomnění. O mnoho let později po prozkoumání těchto úlomků dospěla Ana María Rodríguez Azcárraga k závěru, že se v jejich případě jedná o části reliéfu s vyobrazením tauroktonie, ze které se zachovaly pouze: a) fragment s vyobrazením Mithrova vlajícího pláště²¹¹ (0,85 × 0,485 × 0,01 m), vytesaný z bílého mramoru pocházejícího z dolu Estremoz poblíž portugalského města Borba; b) fragment části Mithrova pláště s koncem býčí oháňky proměňující se ve tři obilné klasy²¹² (0,41 × 0,35 × 0,01 m). K těmto dvěma fragmentům je pravděpodobně ještě možné přiřadit c) torzo těla psa ve výšce²¹³ (výška 0,18 m, tloušťka 0,072 m). Mithraistický status všech těchto výše uvedených monumentů pokládám za spolehlivě prokázaný.

Mithraistický status následujících monumentů je vyvozován na základě skutečnosti, že byly nalezeny v lokalitě *Cerro de San Albin* právě s výše uvedenými mithraistickými artefakty a mohly spolu s nimi tvořit součást vybavení „velkého mithraea“, jehož přesná lokalizace zůstává doposud neznámá. Jejich množství a pestrost však mnohem lépe odpovídají hypotéze, že byly do nalezeného depotu přineseny z jiných míst a sloužily v rámci kultu odlišných božstev, například bohyně Ísidy a Sarápida. Do této velké skupiny nálezů patří: [010-Lus-M-01-12] socha bohyně Venuše²¹⁴ (1,35 × 0,56 × 0,3 m), objevená v roce 1902. Jedná se o variantu motivu *Venus pudica* ze Syrakús. Bohyně je zobrazena nahá, část těla si však zakrývá látkou viditelnou zezadu, jejíž jeden cíp má vepředu přehnutý přes levé předloktí a druhý po otočení za zády drží v dlani stejné ruky, kterou si zároveň zakrývá pohlaví. Soše chybí hlava a pravá ruka, která byla zobrazena pozvednutá. Vedle levé nohy bohyně se nachází delfín, který na svém hřbetu veze malého amorka; [010-Lus-M-01-13] torzo malé sošky nahé Venuše²¹⁵ (výška 0,36 m). Soška je značně poškozená a nese stopy ohně. Trup a nohy jsou zachovány až po úroveň kolen, chybí hlava, ruce a spodní polovina nohou; [010-Lus-M-01-14] fragment podstavce s vyobrazením chodidel²¹⁶ (0,58 × 0,26 × 0,15 m), objevený v roce 1902 a zmiňovaný Mélidou.²¹⁷ Rovněž tento kus byl vyroben z mramoru pocházejícího z dolu v Estremoz. Zobrazená chodidla jsou obuta do sandálů, vedle pravé nohy se nachází čtvercová základna oltáře nebo sloupu. Vzhledem ke stupni zachovalosti artefaktu je nemožné zjistit, kdo byl na soše zobrazen a zdali měla návaznost na Mithrův kult; [010-Lus-M-01-15] podpěra stolu či křesla s motivem lva nebo pantera²¹⁸ ve výšce, objevená v roce 1913. Je nejisté, zda tento předmět souvisí s Mithrovým kultem a ne s kultem Ísidy nebo bohyně Velké Matky;

206) García y Bellido 1967: 31.

207) Snad se může jednat o kus *CMH* 1.01.02.11b.

208) *CMH* 1.01.02.14.

209) Mélida 1914: 449.

210) Mélida 1925: č. 1097–1098 (s. 311).

211) Rodríguez Azcárraga 2006–2007: 271, tab. I = Romero Mayorga 2016: 487–488 a obr. 272–273 = *CMH* 1.01.02.14.01.

212) Rodríguez Azcárraga 2006–2007: 271, tab. II = Romero Mayorga 2016: 488–490 a obr. 274 = *CMH* 1.01.02.14.02

213) Rodríguez Azcárraga 2006–2007: 273, tab. IV.1 = Romero Mayorga 2016: 490 a obr. 276 = *CMH* 1.01.02.14.03

214) *CIMRM* 784 = Romero Mayorga 2016: 463–466 a obr. 255 = *CMH* 1.01.02.12.

215) *CIMRM* 785 = Romero Mayorga 2016: 466–467 a obr. 258 = CER.ES č. CE00680 = *CMH* 1.01.02.13.

216) Rodríguez Azcárraga 2006–2007: 268, 270 = Romero Mayorga 2016: 494 a obr. 279 = *CMH* 1.01.02.15.

217) Mélida 1914: 449; Mélida 1925: č. 1100 (s. 311).

218) *CIMRM* 791 = Mélida 1925: č. 1095 (s. 310) = Romero Mayorga 2016: 497 a obr. 282 = *CMH* 1.01.02.16.

[010-Lus-M-01-16] socha mužské postavy²¹⁹ (výška 1,26 m, výška podstavce 0,08 m), objevená v roce 1913. Socha postrádá hlavu, pravou nohu a části rukou. Postava je nahá kromě pláště, který splývá od levého ramene dolů po zádech, v pravém boku se otáčí a zakrývá podbřišek a pohlaví. Levá ruka, ohnutá v lokti a natažená dopředu, shrnuje plášť, který spadá na vnější stranu předloktí, a její dlaň svírá jílec meče, který spočívá na předloktí nad pláštěm. Identifikace postavy je nesnadná. Mérida ji údajně navrhoval chápat jako vyobrazení světlohoše,²²⁰ zdá se však, že v pravé ruce držela kopí, což vylučuje přítomnost pochodně. Romero Mayorgová přichází s návrhem chápat ji jako vyobrazení jednoho z Dioskurů, Marta nebo některého z římských císařů.²²¹ Spojitost této sochy s Mithrovým kultem je tedy nejistá; [010-Lus-M-01-17] socha postavy sedící na trůnu²²² (0,51 × 0,33 × 0,37 m), objevená v roce 1902. Zobrazené postavě chybí hlava, ruce a chodidla. Od pasu dolů je zahalena pláštěm, který jí zakrývá nohy. Nahý trup a hieratická poloha naznačují, že se jedná o božstvo sedící na trůně, pravděpodobně Dia nebo synkretického Dia-Sarápida.²²³ Spojitost této sochy s Mithrovým kultem je nejistá; [010-Lus-M-01-18] socha s vyobrazením Asklépia nebo Sarápida²²⁴ (výška 1,2 m), nalezená v roce 1902. Je vyrobena z jiného typu mramoru než ostatní sochy a patrně byla importována z Afrodiasidy v Malé Asii.²²⁵ Socha postrádá hlavu a rovněž jí chybí pravá ruka nad loktem, levá ruka a chodidla. Zobrazená postava má na sobě plášť, který jí sahá po zádech až k levému rameni a padá dolů po levém boku, čímž odhaluje nahý trup. Identita zobrazené postavy je nejistá, socha nicméně typologicky odpovídá některým vyobrazením Asklépia,²²⁶ mohlo by se však jednat i o sochu Sarápida;²²⁷ [010-Lus-M-01-19a] socha ženské postavy²²⁸ (výška 1,48 m), zobrazující postavu oděnou v tunice a plášti. Socha postrádá hlavu a její spodní část je nedokončená. Společně s tímto artefaktem byla nalezena i další [010-Lus-M-01-19b] socha ženské postavy²²⁹ (výška 1,58 m) bez hlavy oděné do splývavého *chitónu*. Souvislost obou těchto soch s Mithrovým kultem je nepravděpodobná,²³⁰ [010-Lus-M-01-20] fragment ptačí sochy²³¹ (0,24 × 0,12 × 0,10 m), ze které se zachovala pouze hlava bez zobáku. Mérida identifikoval zobrazený ptačí druh jako orla,²³² což vedlo Beatrice Cacciottiovou k závěru, že se mohlo jednat o součást sochy některého z římských císařů.²³³ Alvar však poznamenává, že zobrazený ptačí druh nelze ze zchovalého fragmentu přesně identifikovat a v úvahu připadá rovněž možnost, že se jedná o hlavu havrana, který byl součástí tauroktonního reliéfu;²³⁴ [010-Lus-M-01-21] hlava sochy s vyobrazením ženské postavy²³⁵ (výška 0,34 m), nalezená v roce 1913. Socha je s největší pravděpodobností portrétem a nikoli vyobrazením některé z uctívaných bohyní. Spojitost s Mithrovým kultem je v tomto případě velmi nejistá, může jít o artefakt náležící ke kultu Ísidy pocházející z nedaleké nekropole, zobrazující zde pochovanou zasvěcenkyni;²³⁶ [010-Lus-M-01-22] údajně skleněné střepy z očí Mithrovy sochy²³⁷ (0,015 m), které byly uloženy v depozitářích Národního muzea římského

219) *CIMRM* 788 = Mérida 1914: č. 9 (s. 452) = Mérida 1925: č. 1086 (s. 306) = Romero Mayorga 2016: 414–433 a obr. 216–217 = CER.ES č. CE00650 = *CMH* 1.01.02.17.

220) Mérida 1914: 452; 1925: 306. Přestože odkaz na Méridu se v souvislosti s identifikací této sochy jako světlohoše objevuje v literatuře často, Mérida tuto postavu, alespoň v citovaných pasážích, jako světlohoše neidentifikuje. Jeho nejkonkrétnější tvrzení zní „*un varón en pie, posiblemente un genio*“ (Mérida 1925: 306).

221) Romero Mayorga 2016: 433.

222) Mérida 1914: č. 2 (s. 446) = *CIMRM* 787 = *ROER* 11 = *CMH* 1.01.02.18.

223) Mérida 1814: 446.

224) Macías Liáñez 1913: č. 120 (s. 170) = Mérida 1925: č. 1090 (s. 309) = Romero Mayorga 2016: 475–485 a obr. 264 = CER.ES č. CE00120 = *CMH* 1.01.02.19.

225) Lapuente et al. 2014: tab. 3 (s. 349), vzorek 43.

226) Macías Liáñez 1913: 170.

227) Alvar 2018: 110.

228) *CIMRM* 790 = Mérida 1914: č. 13 (s. 455) = Mérida 1925: č. 1094 (s. 310) = *CMH* 1.01.02.20.

229) *CIMRM* 789 = Mérida 1914: č. 12 (s. 454) a tab. IV = Mérida 1925: č. 1093 (s. 310).

230) Alvar 2018: 110.

231) Romero Mayorga 2016: 496–497 a obr. 281 = CER.ES č. CE00122 = *CMH* 1.01.02.21.

232) Mérida 1925: č. 1099 (s. 311).

233) Cacciotti 2008: 182, pozn. 116.

234) Alvar 2018: 110.

235) Mérida 1914: č. 15 (s. 455) = Mérida 1925: č. 1101 (s. 311) = *CMH* 1.01.02.22.

236) Cacciotti 2008: 182, pozn. 119.

237) Romero Mayorga 2016: 159 = CER.ES č. CE32532 = *CMH* 1.01.02.23.

umění v Méridě, kam se dostaly někdy před rokem 1943. Přesné nálezné okolnosti těchto střepů nejsou známy a jejich interpretace jako pozůstatků Mithrových očí je založena na ručně psané poznámce Álvareze Sáenze de Buruagy na papíře, do kterého byly zabaleny. Alvar správně pokládá za podezřelé, že tento nález nezmiňuje Mérida, což vyvolává otázku spolehlivosti de Buruagových informací;²³⁸ [010-Lus-M-01-23] torzo sochy mužské postavy²³⁹ (0,45 × 0,22 × 0,26 m), které chybí hlava i všechny končetiny. Vzhledem k poloze trupu, který se naklání doleva, a nohou, které směřují doleva, je prakticky vyloučeno, aby byla tato postava zachycena během přirozené chůze. Trup je zahalen do pláště a krátké suknice sahající po kolena. Torzo svým provedením připomíná výjimečnou sochu s vyobrazením Mithry nalezenou v ostijském mithraeu v Mithrových lázních.²⁴⁰ Pokud je tato identifikace správná (což je velmi nejisté), příklon k netradičním uměleckým provedením standardních motivů pak mohl být podle Alvara motivován snahou patronů méridského „velkého mithraea“ přijít se specifickým uměleckým programem,²⁴¹ který měl tuto komunitu odlišit od ostatních mithraistických komunit v Hispanii a dalších oblastech kolem Středoziemního moře; [010-Lus-M-01-24] nápis²⁴² na mramorovém fragmentu nesoucí dedikaci (*S*)*arapi*(--); [010-Lus-M-01-25] hlava sochy boha Sarápida²⁴³ (výška 0,3 m) s dlouhými kudrnatými vlasy a vousem. Na vrcholku hlavy se nachází ploška, na které byl umístěn *modius*; [010-Lus-M-01-26] fragment sochy stojící mužské postavy²⁴⁴ (výška 1,2 m), nalezený v roce 1902. Socha postrádá hlavu, ruce a nohy. Může se jednat o vyobrazení Asklépie.

Na jaře roku 2000 byla při nouzových vykopávkách v *Calle Espronceda* 22 v Méridě objevena stavba, jejíž zachycený půdorys odpovídá [010-Lus-M-02] mithraeu (dále označované jako mithraeum II nebo „malé mithraeum“).²⁴⁵ Obvodové zdi místnosti, orientované ve směru severozápad-jihovýchod, se v době svého objevu zachovaly do výšky zhruba 0,5 m. Na základě archeologického výzkumu lze odhadnout, že rozměry ústřední místnosti předpokládaného mithraea měřily přibližně 5,5 m na šířku a 18 m na délku, přičemž z této plochy se podařilo bezprostředně odkrýt pouze třetinu. Po obou bocích ústřední místnosti se nacházela dvě postranní pódia (1,7 m široká a 0,8 m vysoká) pokrytá maltou a natřená bílou barvou. Centrální ulička vedoucí mezi nimi měřila 2,1 metru na šířku a její podlahu tvořila udusaná půda. Podlaha budovy se pravděpodobně nacházela pod úrovní okolního terénu, což jen umocňovalo dojem podzemních prostor. Pokračování zdí naznačuje, že se nejednalo o izolovanou stavbu, ale o součást většího architektonického souboru, pravděpodobně domu z římského období. Identifikace tohoto objektu jako mithraea zůstává nejistá, neboť žádný ze zde nalezených předmětů neprozrazuje jasnou vazbu na Mithrův kult. Identifikaci této stavby jako mithraea pak také komplikuje navržená chronologie, neboť archeoložka Teresa Barrientos Veraová klade jeho počátek a krátké fungování do doby flaviovské dynastie (cca 69–100).²⁴⁶ Pokud by byla tato datace správná, jednalo by se o vůbec nejstarší archeologicky doložené mithraeum. V prostorách hypotetického mithraea z *Calle Espronceda* byly objeveny následující artefakty: [010-Lus-M-02-01] fragment oltáře s freskovou výzdobou²⁴⁷ (0,65 × 0,48 × 0,4 m, jehož původní výška činila přibližně jeden metr), zhotovený z jílovité hlíny pokryté bílou maltou. Oltář má čtvercovou základnu a na jednom z jeho panelů se zachovalo vyobrazení nohou stojící postavy a rostlinná dekorace v podobě listů a květů. Spolehlivá identifikace této postavy je vzhledem ke stupni zachovalosti prakticky nemožná, mohlo se však jednat o vyobrazení jednoho ze světloňů nebo boha Slunce;²⁴⁸ [010-Lus-M-02-02] zoomorfní nádoba²⁴⁹ podob-

238) Alvar 2018: 112.

239) Romero Mayorga 2016: 495 a obr. 280 = CERES č. CE00109 = *CMH* 1.01.02.24.

240) Viz [Ost-M-18-005] výše. Alvar (2018: 113) zmiňuje rovněž další torzo sochy kdysi tvořící součást Giustinianovy sbírky, která je antickou kopií předchozí sochy, viz Becatti 1957.

241) Alvar 2018: 113.

242) *CIMRM* 792 = Mérida 1925: č. 763 (s. 203) = *HispEp* 23932.

243) *CIMRM* 783 = Mérida 1914: č. 1 (s. 445) a tab. II = Mérida 1925: č. 1081 (s. 302–303).

244) *CIMRM* 786 = Mérida 1914: č. 6 (s. 448) a tab. V = Mérida 1925: č. 1092 (s. 309–310).

245) Barrientos Vera 2001 = Romero Mayorga 2016: 525–537 = *CMH* 1.01.01.

246) Barrientos Vera 2001: 367–377.

247) Barrientos Vera 2001: 363, 374–375 a tab. 5a–b = Romero Mayorga 2016: 151, 525–529 a obr. 295–296 = *CMH* 1.01.01.01.

248) Alvar 2018: 77–78.

249) Barrientos Vera 2001: 363–365 a tab. 6 = Romero Mayorga 2016: 529–532 a obr. 297.

né konstrukce jako předchozí oltář, nalezená nalevo od něj. Nádoba má trojúhelníkovou základnu a v horní části prohlubeň ve tvaru býčí hlavy.²⁵⁰ Není zcela jasné, k jakému účelu byl tento předmět užíván, ale jako nejpravděpodobnější se jeví jeho funkce nádržky na krev obětí nebo místo k provádění úliteb;²⁵¹ [010-Lus-M-02-03] keramická lampa s vyobrazením mužské postavy,²⁵² nalezená v prohlubni v podlaze v zadní stěně hypotetického mithraea. Vyobrazené postavě chybí hlava, pravou paži má napůl pokrčenou a v ruce drží paprscitý věnec. Je možné, že se jedná o ztvárnění Slunce; [010-Lus-M-02-04] keramická lampa bez ikonografických motivů;²⁵³ [010-Lus-M-02-05] drobné nálezy zahrnující nádoby, *terra sigillatové* střepy nebo výrobky z hovězích kostí.²⁵⁴ Hypotetické mithraeum z *Calle Espronceda* a nálezy v něm učiněné řadím mezi pravděpodobné, ale ne zcela jednoznačně potvrzené mithraistické nálezy. Přítomnost Mithrova kultu v Méridě je jednoznačně potvrzena a architektonický plán odkryté místnosti velmi dobře odpovídá doloženým mithraeím.

Potenciální mithraistické nálezy jsou hlášeny i z dalších míst Méridy. Z této skupiny vyniká série nálezů učiněná v letech 1926 a 1927 během vykopávek v ulici *Calle Constatino*. V těchto místech byly nalezeny: [010-Lus-001] fragment sochy lva²⁵⁵ (0,28 × 0,44 m), který byl s velkou pravděpodobností součástí velkého tauroktonního reliéfu, jehož fragmenty byly objeveny v depozitu z *Cerro de San Albín* a byly identifikovány Rodríguez Azcárragovou. Pokud je tento předpoklad správný, podporuje podle Alvara závěr, že nálezy z *Cerro de San Albín* byly druhotným úložištěm, do kterého byl přinesen materiál pocházející z několika míst, nikoli místem, kde stálo „velké mithraeum“. To mohlo být situováno právě v místech dnešní *Calle Constatino*. Přítomnost lva na tauroktonii by rovněž prozrazovala možná místa, ze kterých římský kult boha Mithry do Emerity Augusty doputoval, protože toto zvíře se vyskytuje pouze na tauroktoniích z Germanie, Pannonie a Dacie;²⁵⁶ [010-Lus-002] levá noha sochy boha Merkura²⁵⁷ (0,17 × 0,08 m), objevená během vykopávek v *Calle Constantino* v roce 1926. Identifikace fragmentu jako součást Merkurovy sochy byla provedena na základě stop po křídlech kolem kotníku božstva. Rovněž tento fragment mohl být součástí vybavení „velkého mithraea“ situovaného poblíž *Calle Constantino*;²⁵⁸ [010-Lus-003] fragment malé sošky ležícího boha Oceana²⁵⁹ (0,16 × 0,47 × 0,22 m), pocházející patrně rovněž z vykopávek v *Calle Constantino*. I tato soška může pocházet z hypotetického „velkého mithraea“;²⁶⁰ [010-Lus-004] torzo sochy mužské postavy se lví kůži přes rameno²⁶¹ (0,22 × 0,2 × 0,1 m), patrně zobrazující Herkula. Všechny monumenty pocházející z *Calle Constantino* řadím mezi možné, ale sporné mithraistické nálezy, neboť jejich jednoznačná spojitost s Mithrovým kultem zůstává neprůkazná. V soukromém domě na ulici *Calle Ávalos* v Méridě se nacházel [010-Lus-005] podstavec pro sochu s nápisem²⁶² (rozměry neznámé), který nesl dedikaci *Caute* a který pořídil Tiberius Claudius Artemidorus, *pat[er]*. Nápis je v dnešní době pokládán za ztracený. Pokud je přepis nápisu správný, jedná se o další doklad v Hispanii zřejmě rozšířené zvyklosti pořizovat dedikace mithraistickým světloňům jakožto božstvům. Z Méridy pocházejí i [010-Lus-006] dva fragmenty oltáře s nápisem²⁶³, které byly zkompletovány teprve nedávno. První fragment (0,165 × 0,2 × 0,2 m),²⁶⁴ tvořící levou horní část oltáře, nese nápis *Invict[o]*. Druhý fragment (0,21 × 0,35 × 0,19 m),²⁶⁵ tvořící spodní část oltáře, podle nového zjištění navazuje na horní

250) Objekt podobného tvaru a zřejmě i funkce byl objeven rovněž v předpokládaném mithraeu v Els Munts, viz [010-Tar-M] výše.

251) Alvar 2018: 79.

252) Barrientos Vera 2001: 368–370 = Romero Mayorga 2016: 533–535 a obr. 299 = *CMH* 1.01.01.03

253) Barrientos Vera 2001: 370 = *CMH* 1.01.01.04.

254) Barrientos Vera 2001: 370 = Romero Mayorga 2016: 536–537 = *CMH* 1.01.01.04.

255) Rodríguez Azcárraga 2006–2007: 273 a tab. IV.2 = Romero Mayorga 2016: 491–492 a obr. 277 = *CMH* 1.01.03.01.

256) Alvar 2018: 115.

257) Romero Mayorga 2016: 307–308 a obr. 160 = CER.ES č. CE29785 = *CMH* 1.01.03.02.

258) Romero Mayorga 2016: 308; Alvar 2018: 115.

259) Romero Mayorga 2016: 323–324 a obr. 171 = CER.ES č. CE20409 = *CMH* 1.01.03.03.

260) Romero Mayorga 2016: 323; Alvar 2018: 116.

261) CER.ES č. CE2011/2/2 = *CMH* 1.01.03.04.

262) *CIMRM* 797 = *CIL* II, č. 464 = *TMM* II, č. 512 (s. 166) = *ROER* 14 = HispEp 21483 = *CMH* 1.01.04.02.

263) *CMH* 1.01.04.01.

264) CER.ES č. CE13843 = *CMH* 1.01.04.01b.

265) CER.ES č. CE13902 = *CMH* 1.01.04.01c.

fragment a nese text *Hector Cornelior(um) / ex visu*, který byl původně z důvodu přítomnosti formulace „na základě vidění“ rekonstruován jako [*Matri Deum*] / *I(daeae) Ma[gnae]* / *Hector Cornelior(um) p(osuit) / ex visu* a kladen do kontextu kultu bohyně Velké Matky.²⁶⁶ Po zkompletování obou dílů je nyní text rekonstruován jako *Invic[to Mithrae] / Hector Cornelior(um) / ex visu*,²⁶⁷ což jej s největší pravděpodobností klade do prostředí Mithrova kultu. Pořizovatelem nápisu byl Hector,²⁶⁸ otrok ve vlastnictví rodiny Corneliů, a nápis tak vykazuje příbuznost s mithraistickým nápisem z Alžíru (ant. Icosium).²⁶⁹ Tyto fragmenty oltáře s nápisem řadím mezi pravděpodobné, ale ne zcela jednoznačně potvrzené mithraistické nálezy. Vzhledem k silné přítomnosti Mithrova kultu v Emeritě Augustě je však velmi pravděpodobné, že se epitet *Invictus* skutečně vztahuje k Mithrovi.

Zbývající méridské nálezy mohou být vyřazeny ze seznamu relevantních mithraistických nálezů. Jedná se o: [010-Lus-007] tzv. kosmogonickou mozaiku²⁷⁰ (5 × 4 m), která byla objevena v roce 1966 a tvoří podlahu odkryté antické budovy nazývané *Casa del Mitreo*. Barevná podlažní mozaika je zachována *in situ*, je však ve své středové části a na pravé straně značně poškozená. Mozaika, datovaná do období mezi polovinou 2. století a počátkem 3. století, zobrazuje kosmos pomocí vyobrazení antropomorfních postav doplněných o nápisy nesoucí jejich jména. Skládá se ze tří různých oblastí. Horní odpovídá obloze, dolní moři a prostřední pozemské říši reprezentované ročními obdobími. Protože se jedná o nejpoškozenější část, není možné určit, jaké další prvky by byly v zemské části přítomny. Ve střední části mozaiky je hlava postavy, kolem níž byl celý soubor patrně uspořádán: božstvo *Aeternitas* s členkou se dvěma křídly. Hypotéza, že motivy zobrazené na této mozaice souvisí s Mithrovým kultem, představil v roce 1986 José María Blázquez Martínez,²⁷¹ zdůvodnění, které předkládá, je nicméně velmi nepřesvědčivé. Je pravda, že na mozaice jsou zachyceny některé mytologické postavy, které se obvykle (Sol, Luna) nebo příležitostně (Oceanus, čtyři větry atd.) objevují také na mithraistických monumentech, žádné z nich však nejsou výlučně mithraistické. Mozaika spíše odráží obecný zájem člověka, který její pořízení financoval, o kosmologické motivy s možným důrazem na roli *Romanitas* jako garanta kosmického řádu;²⁷² [010-Lus-007] reliéf s vyobrazením hostiny²⁷³ (0,75 × 0,36 × 0,09 m), objevený v domě na ulici sv. Františka (*La calle de San Francisco*), na kterém se kromě hodovníků sedících kolem stolu a obsluhujících osob nachází rovněž postava, která byla interpretována jako vyobrazení Mithry rodícího se ze skály.²⁷⁴ Tato identifikace však není bez problémů. Zdá se, že reliéf byl součástí sarkofágu a spadá spíše do kontextu raně křesťanské ikonografie. Reliéf by potom zobrazoval křesťanskou hostinu *agapé* a postava, interpretovaná jako Mithra rodící se ze skály, by mohla být ztvárněním praotce Noého. Detailní studie, zabývající se ztvárněním této starozákonní postavy v raně křesťanské ikonografii,²⁷⁵ poskytla velmi přesvědčivý argument pro přehodnocení mithraistického statusu tohoto monumentu, který již v nových studiích za mithraistický pokládán není;²⁷⁶ [010-Lus-008] ve sbírkách Národního muzea římského umění v Méridě se rovněž nachází asi čtyřicet exemplářů keramických lamp s vyobrazením boha Slunce s pa-prscitou členkou a bičem, které s největší pravděpodobností pocházejí ze stejné méridské dílny. García y Bellido pokládal tyto lampy za náčiní užívané v rámci Mithrova kultu,²⁷⁷ bez specificky mithraistického nálezového kontextu je však toto tvrzení neprůkazné. Lampy s motivem slunečního božstva nacházely svého užití i mimo Mithrův kult. Posledním arte-

266) AE 1962, č. 67 = HD016549 = HispEp 20094.

267) AE 1984, č. 457 = HD002536 = HispEp 20490.

268) Stejná osoba je nejspíše známa i z dalšího nápisu objeveného v Méridě. Jedná se o epitaf ženy jménem Julia Caesiana, která byla Hectorovou manželkou, viz AE 1984, č. 488 = HispEp 20491 = HDHD002539.

269) Viz [005-MaC-001] výše.

270) CMH FC1.01.10.02.

271) Blázquez Martínez 1986.

272) Alvar 2018: 202–203.

273) CIMRM 782 = Gómez Moreno & Pijoán 1912: 83–84 a tab. XXXIV, obr. 40 = Paris 1914: č. 10 (s. 10–11) a obr. 8 = Mérida 1925: č. 1096 (s. 310–311) = Romero Mayorga 2016: 499–509 a obr. 283 = CERES, č. CE00127 = CMH FC1.01.10.01.

274) Paris 1914: 10–11; CIMRM 782; Alvar 1981: 53.

275) Arce 2000. Zobrazenou postavu jako Noého interpretoval poprvé již Pedro Batlle Huguet (1947: 208).

276) Romero Mayorga 2016: 499–509; 2018: 187; Alvar 2018: 198–199.

277) García y Bellido 1967: 41. Srov. též Romero Mayorga 2016: 539–542.

faktem, u kterého byl předpokládán mithraistický status, je [010-Lus-009] oltář s nápisem²⁷⁸ (0,81 × 0,27–0,29 × 0,145 m), objevený v roce 1874, který na prvním řádu nese dedikaci M D S. V roce 1971 navrhl José Vives čtení dedikace ve formě *M(ithrae) D(eo) S(ancto)*, případně *s(acrum)*,²⁷⁹ a to navzdory skutečnosti, že ikonografická výzdoba oltáře a text na dalších řádcích dokládají jeho jasnou spojitost s kultem bohyně Velké Matky.²⁸⁰ Vivesem navržené čtení je tedy zcela spekulativní²⁸¹ a Vives neposkytuje žádný přesvědčivý argument k nahrazení standardního čtení dedikace jako *M(atri) D(eum) s(acrum)*.²⁸²

[011-Lus] Navas del Madroños [11 C5]

V lokalitě *La Hermita del Cancho* na území obce Navas del Madroños se nacházejí tři skalní objekty, které byly v nedávné době uvedeny do možné souvislosti s uctíváním boha Mithry. Jedná se o skalní oltář, skalní trůn a podzemní místnost s klenutým stropem, která mohla plnit funkci [011-Lus-M] mithraea.²⁸³ Argumenty autorů studie jsou nicméně pouze nepřímé a nepodpořené žádnými nálezy archeologické povahy. Hypotetické mithraeum z *La Hermita del Cancho* řadím mezi možné, ale sporné mithraistické objekty.

[012-Lus] Talavera de la Reina (ant. Caesarobriga) [11 D5]

V roce 1888 byl během demolice *Arco de San Pedro* (severní brány v městských hradbách) objeven votivní [012-Lus-001] oltář s nápisem²⁸⁴ (0,75 × 0,43 × 0,35), který je v důsledku značného opotřebením a zvětrání povrchu jen obtížně čitelný. Fidel Fita, který jej poprvé publikoval, uvedl jeho rekonstrukci v podobě S / DEO / MAX, přičemž přítomnost S na prvním hypotetickém řádku pokládal za nejistou. Emil Hübnér v *CIL* uvádí nápis doplněný o čtvrtý řádek, na kterém se nacházejí písmena IMO. Nápis pak navrhoval číst ve formě *s(acrum) / Deo / Max/imo* nebo v alternativní podobě jako *S(oli) / Deo / Max/imo*. Existence S na prvním řádku je nicméně sporná (jak podotýkal již Fita) a v současné době není toto písmeno na nápisě čitelné. I kdyby se S na nápisě původně vyskytovalo, užití epitetu *Maximus* není v souvislosti s Mithrou doloženo. Za těchto okolností je mithraistický status dedikace krajně nepravděpodobný a může být vyřazena ze seznamu relevantních nálezů.

[013-Lus] Tróia, Setúbal (*apud* ant. Caetobriga) [11 B6]

Nejspíše v roce 1925 bylo během archeologických vykopávek, prováděných v severovýchodní části poloostrova Tróia v blízkosti raně křesťanské baziliky později přeměněné na nekropoli, objeveno [013-Lus-001] pět fragmentů reliéfu, který je v literatuře obvykle označován jako „mithraistický triptych“.²⁸⁵ Z předpokládaných třech obrazových polí se zachoval pouze pravý panel a pravý okraj středového panelu (rozměry dochované části reliéfu 0,62 × 0,72 m). Pravý panel zobrazuje scénu hostiny Mithry a Slunce, pravděpodobně na kůži obětovaného býka. Mithra i Slunce drží v rukou rhytony, picí nádoby v podobě býčích rohů, a jsou jasně identifikovatelní díky přítomnosti standardních atributů: fryžské čapky v případě Mithry a členky s jedenácti paprsky v případě Slunce. Po obou stranách lehátka, na kterém Mithra s Sol spočívají, stojí světloňoši *Cautopates* (vpravo) a *Cautes* (vlevo). V prostoru mezi nimi se nachází velký kratér, kolem kterého se vine had. *Cautopates*, který třímá v levé ruce

278) *CIL* II, č. 5260 = *CCCA* V, č. 186 = Dubosson-Sbriglione 2018: č. 19 = *HispEp* 22051.

279) Vives 1971: č. 291.

280) Nápis na třetím řádku zmiňuje *aram tauwoboli(i)* a na šestém řádku stojí, že k zasvěcení oltáře došlo pod dohledem *Docyrica Valeriana*, který zde působil jako *arc(h)igallus*. Hlava oltáře je vyzdobena beraní hlavou mezi dvěma rosetami a *paterou* na pravém a džbánem (*praefericulum*) na levém boku. Na zadní straně oltáře se potom nachází vyobrazení obětní girlandy.

281) Oltář byl rovněž zasvěcen ženou jménem *Valeria Avita*, což rovněž s téměř naprostou určitostí vylučuje jeho mithraistický charakter.

282) Alvar 1981: 54, pozn. 7. Rovněž García y Bellido (1967: 48–49 a tab. VII–VIII) řadí tento oltář mezi monumenty související s kultem bohyně Velké Matky.

283) Almagro-Górbea et al. 2021.

284) Fita 1888: 276 = *CIL* II, č. 5319 = *TMM* II, č. 521 (s. 167) = *HispEp* 264 = *CMH* FC1.11.01.

285) *CIMRM* 798 = *ROER* 20 = Romero Mayorga 2016: 242–248 a obr. 127 = *CMH* 1.02.01.01.

skloněnou pochodeň, drží v pravé ruce džbán, jehož obsah vylévá směrem ke kratéru. Cautes drží v obou rukou obtížně identifikovatelný předmět, patrně rhyton větších rozměrů než ty, ze kterých pijí Mithra a Slunce, a u jeho nohou se nachází hořící pochodeň. Ze středového panelu se zachovala pouze malá část v podobě pravého okraje, je však jisté, že toto pole zobrazovalo tauroktonii. Můžeme tak usoudit na základě přítomnosti Cautopata, částí přední nohy býka a busty bohyně Luny v horním rohu.

Nálezové okolnosti tohoto monumentu, jehož fragmenty byly objeveny v podzemní místnosti připomínající chodbu, vedly k vyslovení hypotézy, že v severozápadní části raně křesťanské baziliky se mohlo nacházet [013-Lus-M] mithraeum.²⁸⁶ Tuto hypotézu by podporoval rovněž nález [013-Lus-002] keramické lampy s vyobrazením busty boha Slunce²⁸⁷ s čelenkou se sedmi paprsky, učiněný v blízkosti místa nálezů fragmentů „mithraistického triptychu“. Vzhledem k absenci jasných nálezových zpráv a důkladných archeologických vykopávek této lokality řadím hypotetické mithraeum mezi možné, ale sporné mithraistické objekty. Do stejné kategorie řadím rovněž lampu, neboť ikonografický motiv, který nese, je sám o sobě nespěšný a její mithraistický charakter by mohl být potvrzen pouze nálezem v prokazatelně mithraistickém kontextu. Tento požadavek nicméně není v tomto konkrétním případě naplněn.

---

286) *CMH* 1.02.01

287) García y Bellido 1967: 41 = Romero Mayorga 2016: 248 a obr. 130 = *CMH* 1.02.01.02.